

ERDÉLYI MÚZEUM

XVII. kötet.

1900.

I. füzet.

Erdélyi tudományos igyekezetek.

(A múlt évszáz végétől a jelen évszáz második évtizedéig.)

(Első közlemény.)

Ilyen czím alatt jelent meg gróf Kemény Józseftől az „Új Magyar Múzeum“ ötödik évfolyamának első kötetében egy igen becses tanulmány. Az ily összegezõ munkák, különösen ha olyan alapos tudós vállalkozik megírásukra, a milyen gróf Kemény József volt, nemesak kevesek számára irattak, hanem éppen sokaknak, és igen kívánatos, hogy a mivelte nagy közönség tudomással birjon róluk s korántsem elegendõ, ha csupán csak az irodalomtörténet említi meg, mert hiszen aktualitásuk folyton tart s el nem enyészik. A mértföld-kövek se azért helyeztetnek, hogy az útvonalakról írt jelentések létezésüket megemlítsék, hanem igen is azért, hogy a járókelõk segítségökkel eligazodjanak, tudják, hogy a teendõ útból már mennyi van hátuk mögött és hogy az út emelkedik-e vagy lejtõ irányban halad?

Gr. Kemény József id. tanulmánya nyolez fejezetre oszlik, melyeknek mindegyike érdekesebbnél érdekesebb adatokat tartalmaz. Vessünk egy rövid pillantást ezek egynémelyikére, e fejezetek kapcsán kitérve olyanokra is, a melyek azokban vagy egyáltalában nem, vagy csak igen röviden említettnek, s némely eddig ismeretlen anyagot is felhasználva, egyfelõl bővítve, másfelõl szûkebbre vonva az ezen értekezésünk alapját alkotó fejezeteket. Az itt felhozottak következtében fejezeteink nem fognak dispositiójukra nézve sem teljesen meg egyezni a gr. Kemény József tanulmánya nyolez fejezetével; tartalmuk részben különbözõ.

Gr. Kemény id. tanulmányának első fejezetében gr. Batthyányi Ignác erdélyi r. kath. püspöknek 1785 szept. 15-dikérõl kelt azon levele áll, melyben gróf Teleki Sámuellel közölte tervét egy erdélyi tudós társaságnak alapítása iránt s levelét azzal végzi, hogy Telekit arra kéri, sziveskednék néhány tudóst s irodalombarátot neki meg-

nevezni, a kiket annak idejében a társaságba beválaszthatnak; leveléhez az erd. tudós társaság alapítására irányuló felszólításának néhány példányát mellékelte. Ebben a levélben még más irodalmi, jelesen bibliograph. kérdésekről van szó, melyeket az egyik tudós könyvgyűjtő a másik tudós könyvgyűjtőhöz intéz, így *Janus Pannonius* költeményeinek újabb kiadásáról, mint ezt a következő fejezetben látni fogjuk.

Méltán írhatta gr. Kemény József, hogy anyai nagybátyjának¹ gr. Batthyányi Ignácznak a diplomatika és historia mezején szerzett érdemei ismeretesek s hogy ezen érdemeit tetézi Gyulafehérvárt saját költségén állított csillagászi s könyvtári intézete, de tetézi még azon igyekezete is, hogy már 1781-ben szándéka vala egy tudós társulatot pénzbeli áldozattal is alapítani (l. „Siebenbürg. Quartal-Schrift“ VII., 154.) s mint fennebb látók, 1785-ben e tervét újból elővette. A végrendeletében Erdélyországnak hagyományozott csillagdája s könyvtára iránt tett intézkedése ugyan végrehajtható nem volt, mert az öröklő Batthyányi-család azt azon okból akadályoztatta, hogy adóságai minden szerzeményeit sokkal felülhaladnák. „Azonban — mint gr. Kemény Józsefnél az id. helyen olvassuk — a károlyfejérvári káptalannak is számos pénztömeggel adósa maradván Batthyányi Ignác, a káptalan is követelte ezen pénznek megfizetését. Végre hosszas per után a Batthyányi-család a kész pénz helyett a káptalannak az említett csillagászi s könyvtári intézetet örökre átengedte“. Az általa tervezett tudós társaság sem jött létre, ámde a ritka becses könyvtár összegyűjtése, a tudományos élet nagyobb lendületére irányuló törekvései, nevét hazánkban áldottá s örökké emlékezetessé teszik. Az üdvös és életrevaló terv, ha nem is sikerül mindjárt és ha nem is úgy sikerül, mint a hogy azt a tervező gondolta, a jövődők vetőmagja, egy elrejtett s lekötött erő, mely majdan megnyilatkozik s felszabadul, érvényesül előbb vagy utóbb. Batthyányi Ignác gróf nyomtatásban megjelent művei közül, melyeket legtöbbször nagy szerénységből névtelenül adott ki, hadd álljanak itt a legfőbbek, ú. m. *Leges ecclesiasticae regni Hungariae* stb. („A magyar királyság egyházi törvényei“) három kötetben: *Acta et scripta S. Gerardi episcopi Csanadiensis hactenus inedita cum serie epis-*

¹ Kemény József anyja gr. Kemény Farkasné, Batthyányi Ignác testvérének, Batthyányi Györgynek, leánya volt.

coporum Csanadiensium („Sz. Gellért csanádi püspök élete s kiadatlan művei s a csanádi püspökök sorrendje“), megjelent Gyula-Fehérvárott 1790-ben. A kéziratban-maradtak közül ezen egynek felemlítésére szorítkozom: *Dissertationes de rebus gestis inter Ferdinandum et Sigismundum Zápolya regem; Isabellam reginam et Georgium Martinusium episcopum Magno-Varadiensem, ejusque caede in Alvincz* („Értekezések a Ferdinánd és Zápolya Zsigmond király közt fenforgott viszályról“; „az Izabella királyné s Martinuzi György nagyváradi püspök idejében történetéről s utóbbi megöletéséről Alvinczen“).

A gróf Batthyányi Ignác alapította könyvtárt, mint Döbrentei Gábornak a nagy alapítóról írt cikkében olvassuk, püspökutódja Mártonfi József, a ki a többi gyűjteményt is új szerzeményekkel gyarapította, évek során pompás, drága kiadásokkal gazdagította. Amde úgy látszik, hogy e becses könyvtárt soha úgy és oly mértékben nem használták, mint a hogy ez megérdemelte volna. Döbrentei erről így ír idézett cikke végén: „Ha a Papság és némelly útazókon kívül több olvasók volnának itten, találnának mindenkor valami tudós élelmet lelkeknek. Sajnáljuk, hogy csak akkor volt ez a' szép Intézet 's kivált a' szép és drága Bibliothéka telve olvasókkal, mikor franczia tiszték K. Fejérvárat fogságban voltak“.¹

Gr. Batthyányi Ignác nagy levelezést folytatott kora külföldi s hazai tudósaival s íróival, s ezek egynémelyikéhez meleg barátság fűzte, így a többi közt hazai irodalmunk lelkes ébresztőjéhez, Baresay Ábrahám ezredeshez, a ki 1794 óta 1806-ban történt halála éveig Maros-Solymoson (Hunyadmegyében) és Csórán (Fejérmegyében) felváltva lakott. Csórához közel esik Alvincz, hol akkortájt az erd. kath. püspöknek nyaralója volt, s midőn egyszer Batthyányi tréfásan megfedte Baresayt a miatt, hogy nem elég gyakran látogatja s e szavakat írta neki:

Vinczhez Csóra
csak egy óra

Baresay így vágott vissza:

Csórához Vincz
egy óra sincs.

Álljon itt egy pár szó Döbrentei id. cikkéből a dicső emléké

¹ Erdélyi Múzeum 2. füzet (Pest, 1815), a 9-ik lapon.

püspök életéről. Gr. Batthyányi Ignác szül. 1741-ben jun. 30-dikán Német-Újvárott, őseinek mezővárosában Vas megyében. Atyja gróf Batthyányi Ignác volt, a magyarországi főitélőszék előlülője, anyja gróf Sauer Anna Maria, styriai kormányzó leánya; alsóbb iskoláit Pesten a piaristáknál, a felsőbbeket Nagy-Szombaton végezte, majd aztán az esztergomi érseki főmegye nevendék-papjainak számába íratta magát. Tanulásai bővítése végett Rómába küldötték az úgynevezett *Apollinare Collegium*-ba, melyben a könyvtárnak gondviselése reá bízott. Iskolái bevégezése után, ott a hittan tudorává avattatott s pappá is szenteltetett.

„Visszajövén Rómából — mint Döbrentei írja — hozzá méltó üres hely éppen akkor nem lévén az esztergomi fő-megyében, Nagy-Szombathól Egerbe utazott, Galantai gróf Esterházy Károly egri püspök látogatására 's azért is, hogy a' Püspök tanácsa, vezetése által még nagyobbakra készíttetnék. Azonban, ott mulatása alatt, Gróf Schmideg kanonok megholt, 's annak helyét az Egri Káptalanban, a' Püspök ajánlásából elfogadta. Utóbb Preposttá leve“. A tudományok itt is benne buzgó művelőjüket s a tudósok barátjukat s pártfogójukat találták: Molnár János az egyházi történetekről írt munkájának létre jöttét előbeszédjében neki köszöni s itt Egerben írta 1779-ben azon könyvecskéjét, melyben a Sz. Márton Apáturságának Sz. István királytól nyert adománylevelét védelmezi ezen cím alatt: *Agamantis Palladii* (a római tudós társaság adta neki ezt a nevet) *Academiae Philalethorum Socii Responsa ad dubia Anonymi adversus Privilegium S. Stephani, Abbatiae S. Martini de monte Pannoniae Anno MI. concessum, proposita*.

Az 1780-dik év jun. 28-dikán az előbbeni erdélyi püspök: Kolonics László helyébe, ki ugyanakkor nagyváradi püspökké leve, erdélyi püspöknek, egyszersmind valóságos belső titkos tanácsosnak neveztetett ki, s az erdélyi fels. kir. kormányzó tanácsosává s mind az egyházi, mind a tudománybeli bizottság előlülőjévé rendeltetett. „Ifjú pap korától fogva — írja Döbrentei Gábor — nagy szorgalmatossággal jegyezte, valahol járt, 's más tudósokkal is gyűjtette össze a' régiségek ismereteit, különösen azokat, mellyek a Magyar Nemzet, és Anyaszentegyház történeteire tartoztak“.¹

¹ L. ugyanott a 3-ik lapon.

„Magaviseletében, a' mint ismerősei közönségesen mondják, — írja Döbrentei, — szelid volt. Vallásbeli mérték felett való buzgósága, sőt maga teste sanyargatásában is, hasonlított Ximeneshez, a mint ezen híres igazgató Spanyol Kardinalist 's Toledói Püspököt Flechier festi, stb.“¹ Meghalt 1798-ban.

II.

Gróf Kemény József id. tanulmánya 2-ik fejezetében Batthyányi Ignácznak az előbbi fejezetben tárgyalt levelére érkezett válaszárol van szó, melyben gr. Teleki Sámuel Batthyányinak az erdélyi tudós társaság alapítására irányuló igyekezetét üdvözli s írja, hogy ha ez neki sikerülni fog, Erdélynek benne Apollója fog támadni; ő maga azon lesz, hogy minél több tagot szerezzen a társaságnak. Ugyanezen levelében Teleki Batthyányinak néhány bibliographiai kérdésére is felel, s a többi közt írja, hogy Janus Pannoniussal fiatal korában ugyan foglalkozott, midőn az ilyenekre még inkább reá érhetett,² de újabb kiadására sem akkor nem gondolt sem most nem gondol. Ezen levélre vonatkozólag gr. Kemény József következő figyelemre méltó megjegyzést teszi: „Csak is az, a ki tudja minő hidegséggel viseltetett gróf Teleki Sámuel örökké gróf Batthyányi Ignác, és annak akár polgári, akár pedig tudományos törekedései iránt, csak is az, mondám, fogja átlátni, gúny, vagy valódi szíves részvétel rejlik-e Telekinek ezen szavaiban: „*Excellentia Vestra magnus nobis erit Apollo*“?

Ez a tudós társaság még gr. Batthyányi püspök életében 1796-ban létre is jött mint alább látni fogjuk, de csak igen rövid időre, mert már a jelen évszáz első évei életének végét vetettek. 1819-ben, mint látni fogjuk, egy újabb kísérlet tétetett a Batthyányi gróf által még 1781-ben tervezett tudós társaság létre hozatalán s ekkor már Döbrentei Gábor volt egyike azoknak, ki eziránt leg-többet tett, s ő is, mind Batthyányi Ignác harmincznégy év előtt, támogatásért gróf Teleki Sámuelhez folyamodott. Döbrentei kéré levelét nem láttam, de az erdélyi korlátnoknak erre írt válaszát a

¹ Ugyanott a 7—8-ik lapokon.

² — *in otio et umbra domestica* stb.

maros-németii könyvtárnak egyik colligatuma örzi, Döbrentei által ez eredetiről másolva. Ezen eddig kiadatlan levél így hangzik:

„Bécs, Jan. 23. d. 1820.

Ösmeretlenül is nagyon becsülöm az Urnak dicséretes intézeteit és munkásságát a' magyar Literaturának művelésében 's terjesztésében. Az Erdélyben felállott magyar Társaság iránt küldött relatióját a' k. Guberniumnak kedvező opinióval terjesztette az Udvari Cancellaria felséges Urunknak eleibe és a' királyi kegyelmes resolutio iránt sem kételkedem. Én pedig minden alkalmatosságot jó szívvel elfogadok, hogy az Ur jó igyekezeteinek elősegélésekben, irántam levele által jelentett bizodalmanak a' lehetőségig megfelelhessenek; különös tekintettel maradván az Urnak

kész jó akaró szolgája

G. Teleki Sámuel.“

„A cancellár (gróf Teleki) Sámuel — mint Bajza akadémiai értekezésében olvassuk — a' nagy Mihálynak Sándor fiától és Petki Nagy Zsuzsánnától származott unokája, született 1739-ben november 17. és tizenkét éves koráig Czelnán neveltetett. Neveltetésére azonban kevés gond vala, 's a' mivé lón, leginkább saját igyekezetének köszönhetette. Tizenkilenc éves korában Józsefnek, a későbbi ugoesai főispánnak, és Ádámnak társaságában utazni ment külföldre, hol mint Bibliothecája' előszavában maga vallja, könyvek gyűjtését tűzé fő czéljául. Mária Teresia alatt királyi kamarás leve, aztán küküllői főispán és erdélyi kormányiszéki tanácsos. II. József alatt belső titkos tanácsos, 1784—1790-ig királyi biztos, a' II. József alatt alkotott nagyváradi kerületben. Szaboles, Arad, Békés, Csanád, Csongrád megye főispáni helytartója, a' hajdukerületekben főkapitányi helyettes, Bihar főispánja, két év múlva magyar alcancellár és mármarosai főispán, szent István' rende' nagy keresztese, a' göttingai, varsói, jenai tudományos académiák tiszteleti tagja. Megholt Bécsben aug. 7. 1822. nyolczvanhárom éves korában. Ó vala a' m. vásárhelyi gazdag mintegy 40,000 kötetből álló könyvtár alapítója. — — — — — Még igen ifjú korában lobban fel lelkében a' szikra, hazáját a' tudomány' kincseivel gyarapítani és az soha ki nem alszik lelkéből, nem csüggeszti el őt a' nehézségek' ezre, nem a' számos nagy hivatalok' roppant gondjai, nem az évek' hosszú száma, hatvannégy esztendőn keresztül él e' szent láng kebelében 's csak élte világával

alszik el. Könyvtára lajstromát három nyolezadrétű vastag kötetben dolgozta ki 's világ elébe boesátá, ily cím alatt: „Bibliotheca Samuelis S. R. J. Comitum Teleki de Szék Part I. II. III. Viennae 1796., 1800., et 1811.“ Az első kötet előtt egy sok olvasottsággal, tudomány 's itélettel készült előbeszéd áll, mellyben a tudományok beese tárgyaltatik, rövid tudósítás adatik némelly könyvtárakról, különösen a Mátyáséről Budán és Bethlen Gáboréről Gyulafehérvárt, mellyeket török kezek pusztítának el; továbbá adatok közöltetnek, mint a fennebb kiirt hely is mutatja, a' m. vásárhelyi könyvtárrá leendett nagy gyűjtemény' történetéhez. A' lajstrom tudományos tárgyak szerint van felosztva és osztályozásai, valamint nagy szorgalommal készült indexe, főleg pedig az írók felőli tudósítások, bizonyítványai a' fáradhatlan szakértő ügyességének. A' tudományokkal foglalkodó ember érti az illy gonddal készült lajstromok' nagy becsét, és egyedül ő tudja méltányolni készítőinek érdemét, míg a felületeség gyarló fia szánakozva mosolyogja meg a' sok éves fáradalom' eléggé soha meg nem hálálható gyümölcsét“. ¹ Őseiről könyvek nem maradtak reá, maga kezdé gyűjteni 1759-ben.

III.

Az id. tanulmány 3-ik fejezetében Aranka György levele áll Békési Zsigmondhoz 1794-ről, melyben vele egy Erdélyben felállítandó nyelvmívelő társaságról készült tervét közli, annak szükségességét indokolja s e célra közreműködését kéri. Arankáról s munkásságáról e téren már egy másik felolvasásomban is szóltam; az itt következők az ott elmondottakat kiegészítik s részben folytatják. Levelét így kezdi:

„Érdemes hazafi! Hogy a nemzeti nyelvnek kipallérozása, kimívelése egy hazában igen hasznos, és minden jó hazafira nézve érzékeny dolog legyen, azt az európai keresztény nemzeteknek szembetűnő példái bizonyítják“. Hogy ez miért annyira hasznos, — írja — azt mai nap bizonyítani sem kell, s a ki ezt a pontot mégis meg akarná világosítani, olyan szükség felett való dolgot csinálna, mint a ki a délben tündöklő fényes napnak világát fáklyákkal akarná nevelni. Az európai népek igyekeznek is nyelvük kiművelésén, s ez üdvös versenyben csakis a

¹ „A Telekiek tudományos hatása“ megj. „A' magyar tudós társaság' Évkönyvei“ VII. kötetében (Budán, 1846), a 106, 107, 108, 109, 110 l.

magyar nemzet maradt hátra, pedig épen ennek van legnagyobb szüksége nyelve kimivélésére. „Mert a magyar nemzet, és nyelv, úgy szólván az egészsz (igy!) föld kerektségén, kiváltképen pedig Európában, a sok hatalmas elágozott és népes nemzetek között, mind egy idegen földi, ritka és szép plánta egy kertben, mely a többinek ritkaságával is, szépségével is, hasznával is díszére vagyon, egyetlen egy, és legalább közel való szomszédai között, attyafia, vagy ágazattya egy sincsen, és azért, hogy a nemzet maga nyelvét az elvesztéstől, zavarodástól és romlástól megőrizze, igen illendő. Ugyanis kebelében sok idegen, mindenféle nemzeteket fogadván bé, és a nemzeti nyelvnek árván, s miveletlenül való hagyatattása miatt, azoknak az idegen nemzeteknek nyelvek, s az által nemzeti különbségek is igen megerősedvén, ha a nemzet jól gondolkozik, szükség mind az, hogy már egyszer mint egy álmából felserkenvén, tulajdon anyai nyelvét, és ez által magát is erősítse, mind pedig, hogy a nemzeti nyelvet más kebelébe lévő mind lakosok, mind jövevények között közönségesebbé tévén, ez által az erős kötél által is azokat magához szorítani, s a mennyiben lehet, magával egygyesíteni lassan lassan igyekezzék.“ Folytatólag írja, hogy ámbár a magyar nyelv elég bőv, mindazonáltal a tudományok, mesterségek, sőt társalkodásbeli szókbán is nagy a fogyatkozás és azt sem lehet tagadni hogy irodalmi s társalkodási nyelvünkbe hibák csúsztanak, kivált némely újabb könyvek által, a mely bajokon segíteni égő szükség. Mind ezek a nyelvmivélést nemcsak szükségessé teszik, hanem annak siettetését is kívánják. „Erre nézve, jónak és szükségesnek itéltük addig is, míg egy országos társaság állhatna fel, Erdélyben a nyelv művelésére egy kicsin, mint egy utkésztő, és próbát tevő társaságoeskát formálni, s azt továbbra, kivált azon az okon nem halasztani, *hogy a magyar nemzeti iskolák Isten kegyelméből sok helyen felállván*, s majdon többeknek felállásokhoz is reménység lévén, ezeknek érdemes közönséges tanítói a tiszta és közönséges izű nyelv eleinek előadásában segítséget végyenek, és abban a vélek való barátságos egyetértés által *egyforma jó mód állitassék fel mindenütt és közönségesen*“. E célra az első lépés, Aranka szerint, egy elemi nyelvtani munka kidolgozása az említett iskolák számára, majd aztán sorat kell keríteni magasabb iskolák részére írandó nyelvtan- s szótár szerkesztésére, jó fordítások kiadására, irodalom-történeti- s a nyelvjárásokra vonatkozó értekezések kiadására. Ez a társaság nyelvtani-, szótári dolgozatain s fordításain kívül, melyekkel munkásságát megkezdi, igyekezzék a jó elméket és munkás tollakat más hasznos tárgyokra vezérelni mindenekben a jó izlés szigorú követése mellett, továbbá könyvismertetésekről is gondoskodjék, s esztendőnként egy politikai napló könyvet s egy csinos zsebbéli naptárt tegyen közönségessé. Ilyen nagy célokra nagyobb mérvű társulásra van szükség, s ez okon Aranka felszólít minden irodalmunk iránt érdeklődő honfit és honleányt a társaságba való belépésre, évi öt forint lefi-

zetése mellett, a mely összeget és tagajánlást hálás szívvel fogadnak el Maros-Vásárhelyt *Aranka György* vagy Abel Károly, vagy a kiknek inkább kezek ügyében leszen, Kolozsvárt Cserei Farkas vagy Fekete Ferencz. Végül megjegyzi Aranka, hogy „Mi is részünkről kötelességünknek fogjuk esmérni, érdemes hazafi társainknak fojó *munkáink első darabjait* minél hamarébb, és azután a többit is ingyen megküldeni“. Aláírva „A magyar nyelv mívelésére útát készítő Társaság nevében Aranka György mint fő Titoknok“. Külső czím: „Tekintetes Békesi 'Sigmund urnak, mint jó hazafinak, Debreczen“.

E levél nyomtatásban küldetett meg Békesi Zsigmondnak, a miből megtudhatjuk, hogy 1794-ben másokhoz is intéztettek ezzel azonos tartalmú körlevelek.

Az ezen levélben említett Cserei Farkasról gr. Kemény József ezeket mondja: „Cs. k. kamarás és őrnagy ifjabb *Cserei Farkas*, tudós udvari tanácsos idős Cserei Farkasnak eszes fia, mint a honi irodalomnak barátja, az erdélyi literatura mezején buzgón működő Döbrentei Gábor tiszteletére ezüst érdempénzt veretett, és az „Erdélyi Múzeum“ című folyóiratnak kiadathatását lelkesen elősegítette. — Szép lelki tehetségeit azonban életének utolsó éveiben könnyelműsége által, a mely végre őtet szükségbe is merité, elhanyagolván, tudós apjáról reá szállott könyv és kézirati jeles gyűjteménye Krasznán adósainak tudatlan kezei között elenyészett, s úgy élete is magtalanul Bécsben, 1828-ban. Rövid emlékét leljük az 1819-ik évi „Tud. Gyűjtemények“ I. füzetében, a 115-ik lapon“. Hitvese, szül. gróf Haller Krisztina, szintén melegen pártolta nemzeti irodalmunkat; Döbrentei az itt következő levélben neki ajánlotta az „Erdélyi Múzeum“ második füzetét (Pesten 1815.) A levél így hangzik:

„M. Gróf Haller Krisztina
6 Nagyságához

M. Cserey Farkas, cs. k. Kamarás
És Májor úr Hitveséhez“.

„Minekutána az Erdélyi Múzeum első Füzetjét, Krasznára, Nagysád Férjének kiküldöttem, csak hamar érkezék levele, mellyben azt adá tudtomra, hogy Nagysád, önként való indulatjából azoknak számában kíván lenni, kik ezen Időszaki folyó-Irásra előfizetőket gyűjtenek. A' tudósító levél, Irójának azon való öröme hevét festi, hogy Néki, illy hazai-lelkű Asszony juta hitvesül, Tőlem, fogadja el Nagysád, hálával teljes köszönetemet.

A' közönséges szokás szerint, valamint a' feljebb tisztelt Elősegítők nevinél, úgy itt is, dicséretre kellene ereszkednem. De, ha cselekedeteink szépek, jók, azokra nincs szükségek. Ezeknek egyedül hírek is véghez viszi azt, hogy a' nemes érzésűek figyelemre méltókká tartsanak.

Óhajtom, hogy Nemzetünk élémenetelét minél több fő-Asszonyok is kívánják, 's a' hol csak lehet, mutassák meg, hogy a' hazának hív leányai. Nagyon sokat segíthetnek, ha egy alkalmatosságot is el nem múlasztanak, mellyben nyelvünknek felsegítésére, hasznot tehetnek.

Intsék gyermekeiket arra, hogy a' Hazának szeretete, szebb érzéseink közé tartozik, hogy, valamint azon Familiának, úgy azon Hazának is, mellynek tagjaivá születtünk, legtöbbször tartozunk.

Kolozsvár, Novemb. 1-sőjén 1814.

Döbrentei Gábor“.

Cserei Farkasról szólva, nem térek el tárgyamtól, ha úgy idős mint ifjabb Cserei Farkas nyomtatásban megjelent műveikről említést teszek. Id. Cserei F. bölcsellettudor, udvari tanácsos és előadó, a tudós jezsuita Kaprinai növendéke, kinek Mária Thereszia királyné az erdélyi ügyekben mindig kikérte tanácsát, a magyar jogi irodalmat egy ily című művel gazdagította: „A magyar és székely asszonyok törvénye“, melyet Kolozsvárt 1800-ban fia adott ki.¹ Bécsből 1773. december 10-dikéről az öreg Cserei F. egy igen szép levelet intézett Barcsay Ábrahámhoz, melyet az „Erdélyi Múzeum“ szerkesztője nem ok nélkül tartott méltónak a közlésre s melyet én is e helyen közlendőnek tartok, mert nyelvünk s irodalmunk szeretete sugárzik ki e levélből, mely itt következik:

„Szerelmes Kedves Öcsém!

Nevem' napját feláldó szép verseidet vettem kedves édes Öcsém, atyafiságos szeretettel. Olvastam nagy örömmel, kilátván azokból szived' állását, hogy távollétedben sem felejtethsz engem', e' mellett pedig fegyverek' zörgése között is gondolsz Hazád' nyelvével, hogy füleket sértő bojtortjánok helyett ékes szólásának mezeje virágokkal kedveskedjék mind olvasóknak, mind hallóknak. Ennek gyakorlására nem is akarlak ösztönözni, mert arra elegendő érzékenységet örökösített beléd születésednek régi jó vér(e), most csak az a' célom (.) hogy hozzám megtartott szeretetedért köszönetet mondjak. De ha megengeded, küldök én is valamit írásaimból — — — — —.²

¹ Testvérbátyja Cserei Elek, táblai ülnök, szintén írt jogi munkát latin nyelven, a következő cím alatt: „Praxis procuratoria“ (Kolozsvárt, 1746 és 1760).

² L. az „Erd. Múzeum“ negyedik füzetének 170-ik lapján.

Ifj. Cserei Farkas két doldozatát nyomatta ki, u. m. 1. „A fekete ember“ egy tréfa 2 felvonásban, fordítás (Kolozsvárt, 1800.) 2. „Falusi nevelésnek módjáról“. (Nagyvárad, 1806.) Igen élénk levelezést folytatott Kazinczy Ferenczcel, Döbrenteivel, báró Wes-selényi Miklóssal stb. Aranka Györgyhöz írt levelében őt egy 1808. évben Sebesváralján talált római felíratos kőről értesíti, ez a levél az erdélyi múzeumban a Mike Sándor-féle gyűjteményben őriztetik.¹

A nagy-ajtai Cserei család Cserei Mihályon s az itt említett két Cserei Farkason kívül hazánknak több oly író adott, kiknek neveit irodalomtörténetünk érczlapjára feljegyezte. Id. Szinnyei József „Magyar Írók élete és munkái“ cz. kitűnő művében nyolcz író Csereiről szól.

Fricsi Fekete Ferenczről gr. Kemény József alig mond többet, mint a mi a róla kiadott gyászjelentésben áll, a mely a következő:

„*Szomorú Jelentés.* Hazánk egyik ősz Bölcese, városunk Nestora, a tisztas ártatlan öreg Méltóságos Fricsi Fekete Ferencz Úr, nints többé! minekutána 80 esztendőig látta a természetet örökös törvényeiben mindig változni, és mindég azon egy czélnek lenni; minekutánna maga mellett egy emberi nyomot felnőni s elhullani látott, s ő egyedül maradt azoknak sírjánál mint egy emlék-oszlop, hogy az élőknek még egy ideig a mennyei virtus képét ábrázolja, s az emberi dícsőség mulandóságára emlékeztetni. Ifjabb esztendeiben felső országi akademiákon öregbített szép tudománya, Európa nevezetesebb országoi beutazásával gyűjtött széles esmerete, és a hosszas köz jóra tzelőző, erkölcsös, józan, szelid élet által szerzett méjj tapasztalás őtet egy oly érzékeny és munkás ember-baráttá és igaz kereszténnyé formálták, a kinek meglátása szent tiszteletet öntött első tekintettel az esméretlenbe, és példája felséges mustrává lett az őtet esmérő előtt. Hazája szeretete a sírig lobogott szívében, és a sok viszontagságos esztendők búsan hullott könnyeiben ki nem alutt a szép láng. A maga halhatatlansága felől való telljes meggyőződéssel végezte ő bé becses életét ezen folyó 1823-ik esztendő Februarius 13-dikán estvéli 6 órakor. Földi maradványa Vasárnap, folyó Februarius 16-dikán délután 4 órakor belső közép utczai (kolozsvári) házából el fog kísértetni. Tegyük meg érdemlett utolsó tisztességét, kísérjük el tetemeit, vegyük példává magunk eleibe életét, és higyjünk az ő gyakori, igaz lélekből mondott szép szavainak: „Ismét meglátjuk egymást“!

A szomorú-jelentés id. szavaihoz gr. Kemény József a következőket tette hozzá: „A kolozsvári nemzeti színház főleg Fekete

¹ L. Szinnyei id. művében.

Ferencz élénk működéseinek köszönheti felállítását. Ő, a hazai, s külföldi szépirodalomnak különös barátja, az erdélyi tudós férfiakat tettel s pénzzel gyámoltotta, s a közjóra czélzó minden erdélyi intézeteknek lelkes pártfogója vala. Ő életének ifjabb éveiben könyveket, irományokat közölvén, engemet is gyakran izben a munkás élet állhatatos folytatására buzdított. Ezt ez alkalommal említeni, hálás kötelességemnek tartom. Könyv és kéziratbeli jeles gyűjteményének némi maradványai léteznek még Beszterczén Bárdocz Elek barátomnál.¹

Ennél sokkal több az, mit id. Szinyei J. id. művéből tudunk meg, a ki fricsi Fekete Ferencz életíratának főbb mozzanatait az itt következőkben csoportosítja: atyja F. József, anyja Toldalagi Klára volt; az 1790—4. körüli országgyűléseken mint realista jelentékeny szerepet vitt. „Többek közt 1790-ben, kiküldötték a magyarhoni országgyűlésre egyik követül, hogy az uniót munkálja; s midőn haza jött, gróf Gyulai Sámuel bevádolta, hogy ott épen ellene munkált. F. maga mentetésére időt kért, mert, ugymond, ha ez igaz, méltán hazarontónak neveztetetik és méltán bűnhődtetik (1790. országgy. jegyzőkönyv 108. l.) Az ügy kiegyenlítettet. A kolozsvári nemzeti színház felállításában, agg kora daczára élénk szerepet vitt. E század első éveiben a színészet egyik legnagyobb pártfogója volt. Kazinczy 1817. febr. 22. Kis Jánoshoz írt levelében 79 éves öreg úrnak és a Spectator fordítójának mondja őt — „Talán neki tulajdonítható a következő kis munkácska: *Theses juris naturae de moderamine inculpatae tutelae* stb. Kolozsvár, 1764-ben.² Kazinczy V. erdélyi levelében tiszteletes öregnek mondja s azt írja róla, hogy egykor bírāja volt a királyi táblának s arról is ír, hogy az 1794-ik dieta 55-dik ülésében őt bízta meg a kolozsvári magyar színház tervének megkészítésével.³

A míveltlelkű Fekete Ferencz irodalmi hagyatékából, mint láttuk, alig maradt valami reánk. A „Spectator“-t még id. Szinyei József sem látta, a „*Theses juris naturae* stb.“ czimű műről biztosan nem tudjuk, hogy annak csakugyan ő-é a szerzője vagy más,

¹ L. az id. helyen.

² L. az id. műben.

³ L. „Erdélyi Levelek“ Abafi Lajos kiadásában.

Bárdocz Eleknél Beszterczében, úgy látszik, hogy csak kézirati gyűjteményéből volt egy és más; ezért minden legkisebb dolgozata, bármilyen rövid czikk vagy levél tőle, kiről jeles tudósunk, Kővári László, azt írja, hogy egyike volt korunk legeszesebb embereinek, ha valahol találtatnék, bizonyára nem kis irodalmi becsesél birna. A maros-németii könyv és levéltár egyik „Karolina Codex“ czimű colligatumában friesi Fekete Ferencnek egy nem is éppen rövid s igen szép levelére találtam, melyet 1812-ben Kolozsvárról b. e. nagynéném gróf Gyulay Karolinához intézett, ki akkor fiatal leány volt. A jó szerencse ezt a levelet megőrizte számunkra, a melybe hazaszeretetének „szép lángja“, mint gyászjelentésében olvassuk, fényesen beragyog. A levél szövege ez:

„Különösen Tisztelt és igen Kedves Nagyságos Asszonyom!

Andrásfalváról Aug. 16-án hozzám utasított kedves levelét Nagyságodnak, azon hónap utolsó napján Tordáról lett. ide vissza érkezésemmel olvasni volt szerentsém.

Hibásnak véli Nagyságod magát levele hozzám küldésének ennyire lett halasztásával? Én magamat nem tsak vélem, hanem látom bizonyosan hibásnak lenni; mert, hogy Nagyságtok napról napra készülnének ide bé jönni, és ebben ottan-ottan akadályok történt, nem vehett Nagyságod annyi időt az írásra, mint nékem volt, a' ki innet az egész télen és a nyárnak is nagyobb részén sehová sem mentem; és különben is, minthogy láttam Nagyságtokat nem érkezni, éppen azért kötelességem lett volna ennek akadályáról Nagyságodat megkérdezni. Nem tetézem hibámat keresett mentséggel, vádolom inkább önként magamat, hogy én, a ki egyébaránt mindennap Nagyságtokról tiszteltetl emlékezem, irni mégis el mulattam. Az írásra már az esztendő száma miatt meg lassadhatott serénységemet mondhatná mentségemül valami kedvező birám: nem, ezt magam sem mondom magam felől; a' mint ezt, óhajtott személyes szerentsém alkalmatosságával, a közelebb mult téltől fogva eddig lett munkámból nagyságod előtt meg bizonyítom.¹ Ekkor már hanemha lehetne azon munkába némü némü mentségét találni hibámnak, akkor válnék el ügyem: idézem azért peremnek ellátását azon szerentsés időpontra.

Nem gondoskodom tehát ez iránt is, mert ezt, és minden lehet kedvetlenségemet elszéleszti Nagyságodnak hozzám küldött betses írása. Ugyanis

Az idő olta, hogy magamról emlékezem, semmi itt e földön lévő dolgok között nagyobb és szentebb (,) melyet óhajtottam volna (,) nem volt előttem, mint, hogy Nemzetünk élémenetelét és bődoltságát lát-

¹ Valószínűleg a „Spectator“ magyarra való fordítására czéloz.

hatnám. Mi lehetne pedig e're kedvesebb és világosabb kinézésem, mint látni Nemzetünk Fő Rendéből Nagyságodat, annak boldogulását, anyai-nyelvünknek gyarapodását, és mindent (,) valami hovátovább lehető műveltségére szükséges, még ilyen gyenge ifuságában már szívén viselni?

Meg engedjen nékem Tiszteletre érdemes és igen kedves Nagyságos Asszonyom! hogy szívem' ezen való tiszta és nagy örömeinek leírására, író tolam enyire tehetetlen. Ha az én személyes boldogságom e' világon annál nagyobb lett volna is, mely tsonka, mely híjjános lenne az mindazáltal a' nélkül, hogy azt a' kedves reménséget, mellyet Nagyságod annak eszközzésére bizonyít, szemlélhessem! Mert én ugyan életemnek hosszas pályája' minden utáiban is a'ig találtam boldog házat (,) melynek élémenetélén tsak a' férjfi, vagy tsak az asszony igyekezett: láttam ellenben sokat és látok ma is olyanokat, a hol mind ketten edgyet értőleg azoknak boldogításán törekedvén, régi nagy házok állanok és többre többre mennek; mások ismét tsaknem kitsin kunyhokból, kitétező és szép alkotványokká nevedtettenek, és azokban, a' tiszta indulat és edgyeztetett munka által az Istennek áldása le hozatott. Így vagyon a' dolog az Országokra és Nemzetekre nézve is. Ezt látjuk régi és mostani példákból, és ezt fogják tapasztalni minden Nemzetek világ végeig.

Mennyen tehát Nagyságod továbbá és mind végig ezen nagy és nemes intézetén: lássa Nagyságod és láttassa mindenkkel mi köztünk ennek örömet. Minden még a legidegenebb Nemzetekből való jól gondolkodok ezt érdemlett ditsérettel helyben hadgyák; a' köztünk valók pedig ezen méltán örvendenek, és áldást ezért mondanak. Én pedig nem szűnöm (,) mig élek (,) Nagyságodért és Nagyságodat ebben is követőkért, kezeimet és szívemet mindennap az egekre emelvén, az Istennek kegyelmét, Segedelmét, és Áldását Nagyságodra és a Nagyságodhoz hasonlokra kérni!

A' Grofné ő Nagysága kezeit tsokolom, és ő Nagyságának alázas Tiszteletemet jelenteni kérem.¹ Továbbá, minnyájan Nagyságtokat az Ur Istennek védelmében ajánlván vagyok

Nagyságodnak alázas szolgálja

Kolósvár 7-ik Sept. 1812.

Fekete Ferentz.“

Hogy mi volt Karolina grófnő ezen levélben említett „nemes intézete“, nem tudjuk, talán a külföldi irodalomnak valamely beceses terményét fordította magyarra, mint a hogy nagy műveltségű anyja is tett, ki, mint Toldy Ferencznek Kazineziről s koráról írt művé-

¹ Gróf Gyulay Karolina anyja: gróf Gyulay Ferenczné szül. Kohányi Kácsándi Zsuzsánna, meghalt 1826-ban.

ben olvassuk, egyet mást görögből fordított, vagy talán a népnevelés terén fáradozott, mint később testvére gróf Wass Györgyné tresztiai birtokán Zarámban, nem tudjuk, de mindenesetre olyan hazafias munkát végzett, mely az ősz hazafit, Fekete Ferenczet, örömmre gerjesztette, s a jövőbe vetett bizadalmát felélesztette.

Ki volt Békesi Zsigmond Debreczenben, kihez Aranka György az erdélyi magyar nyelvmívelő társaság érdekében szerkesztett körlevelének egyik példányát intézte?

Az irodalomtörténetben hiában keressük, gr. Kemény József nem szól róla, s még id. Szinnyei József azon nagy munkájában sem találjuk meg, mely a legesekélyebb irodalmi munkásságot sem hagyott tekinteten kívül. Békesi Zsigmond egyike lehetett azon hazánkfainak, kik magok nem írók ugyan, de minden oly könyv kedves előttük, mely nyelvünkön íratott s irodalmunkat gazdagítja. Ilyenek a múltban is voltak s a jelenben is vannak, nem nagy számmal, igaz, de azért mégsem éppen kevesen. Vajha a nem nagy szám nagygyá növekednék!

IV.

Aranka György érdemeit kortársai elismerték ugyan, de róla szóltukban meg nem állották, hogy felette ne élceskedjenek, ki többet, ki kevesebbet. „Döbrentei, mint Jakab Eleknél olvassuk, nem igen kedvezőleg szól köztevékenysége és egyesületi munkássága sikereiről, az irodalmi kiesinylőleg tárgyalja, csak írói nyelve tisztaságát s hazafias érzelmét emeli ki. „Mint szép-írónak — úgymond — nyelve tiszta magyar, ellene volt az idegen, facsart szólásmódoknak, de a csin élénk érzése nem volt benne tisztán kifejlődve. Versei elfelejtve, prózája mintául nem szolgálhat, de mint embernek és hazafinak érdemei maradandók.“ A Teleki és Bethlen-féle verseket Döbrentei említette fel, s mintegy osztozva utóbbinak Aranka felőli véleményében, megjegyezte, hogy sok mindenhez fogott, sokat pepecselt, 64 éves korában adta magát a philosophiára („a Kantról való előadásokat a marosvásárhelyi ev. ref. collegiumban járta s hazai nyelvünkön ő szólott legelőbb a nagy német bölcsész szellemében“ írja feledhetetlen emlékü tudósunk: Balogh Pál) s hitte, neki is mondotta, hogy Kantot meghaladta. E képzelődés íratva vele „Két Elmélkedés“ czimű

munkáját.¹ Az említett gúnyversek egyikét gróf Bethlen Elek írta ilyen szöveggel:

Aranka pediglen erőlködik vala,
Aranka pediglen poéta nem vala.

Erről a versről Maros-Vásárhelyt Kazinczy is hallott s így írja le a gúnyvers történetét: „Neki (Arankának) gyengéi közé tartozott, hogy az Erdély szép asszonyainak versecskéket csinálgasson a francia édes semmik nevében, de oly fásan, a hogy azok képzelhetlen szerencsével. Egy csintalan ifjú egy este bekopogtata ablakán, s félre vonúlva némán nyújtá felé kezét és czéduláját. Az öreg átvette azt, s gyertyájához menvén, olvassa: — — — Másnap a csintalanság hírével tele volt a város. De a verselgetőt semmi kacaj nem tudja elnémitani.“² Gróf Teleki József Arankáról írt következő epigrammai élű verse nem annyira sértő, mint Bethlené:

Ha mind oly illendően, a mint szépen szólnál,
Akkor nem Aranka, hanem Arany volnál.³

Érdekesen írja le Kazinczy VI. erdélyi levelében Arankával való találkozását Maros-Vásárhelyt. „Most Arankát mentem látni, írja, kit már 1794-ben a hegyaljai szüreten láttam. Tudtam, hogy most is azt fogja tenni, a mit mindig: térítgetni a nyelvrontás eretnokségéből; s elkészülve mentem hozzá. Alig ölelénk meg egymást, s hozzá foga térítésemhez, és én észre nem vehetőleg a nemzet historiájára esaltam által; mikor ott öldökle paradoxaival, a jelenkor történeteire vontam, s mikor ott untata el, a Kant philosophiájára, melyet szörnyen gyűlölt; s mikor ott is eluntata, az asszonyokat adám neki thémául. Annyi mezőt találván nyitva, melyen kedvencz ideáján nyargallasson, nem vette észre, hogy míg magának teljes örömekeket ad, engem nagyon elgyötör. Tovább élt a sok nemes tetteket tett férfiú, mint neki kell vala, s az is baj“.⁴ Azok, a kik Arankát személyesen nem ismerték s csak lankadatlan munkásságáról hallottak s tudták, hogy Aranka a magyar társadalomban mennyire

¹ L. Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság (Budapest, 1885), a 60-dik lapon.

² „Erdélyi Levelek“, 153-dik l.

³ L. Jakabnál az id. helyen.

⁴ L. az „Erdélyi Levelek“ id. kiadásának 110–111 ll.

tényező volt, nemesak szeretettel s tisztelettel, de kiváló elismeréssel is viseltettek iránta, így Kis János, ki Erdély Phoebusának s a hon díszének mondotta, br. Prónay Sándor el van ragadtatva tőle, Bacványi „olvasván az erdélyi kk-hoz és rr-hez intézett felhívását a Nyelvmivelő Társaság felállítása érdekében, többet érez iránta tiszteletnél — írja, — dicsőségének és gyönyörűségének tartja, hogy barátjának nevezheti“.¹ Maga Kazinczy is előbb másképpen gondolkodott felőle s kedves, tisztelt, érdemes, örökös barátjának nevezte. „De hát Aranka vénült, írja Jakab Elek. — — —. Mivel is kedveskedhetett volna egy sírja felé közeledő agg? Sorsát nem kerülhette ki. Testvérhoni tudós barátaitól még életében elfeledtetett“.²

Igaz és méltányos Arankával szemben, mint Jakab E. helyesen jegyezte meg, Toldy volt. „Egész munkásságán végig pillant s a mi érdemes rá, méltányolja, a mi nem, hibáztatja. Legelől helyezi azon nagy érdemét, hogy a két Társaságot kezdeményezte (u. m. a *Nyelvmivelő- és Kéziratkiadó Társaságot*), hazafias szándékát az erdélyi országgyűlés elé tudta juttatni s annak pártolását is megnyerte, Révainál szerencsésebben, a kinek Magyarországon egyik sem sikerült. Bölcsészetről azt mondja, hogy Schellinget utánzó aphorismái meg nem értve s nem érdekelve, hatás nélkül maradtak. Közjogi kísérlete: az angol es magyar alkotmány egyeztetése (1791) figyelmet érdemel. Nyelvtudományi dolgozatairól csaknem dicsérő itéletet mond“.³

Zágoni Aranka György szül. 1737 szept. 15-dikén Szék mezővárosban; a gymnasiumot Maros-Vásárhelyt végezte, a bölcséletet és jogtudományokat a nagyenyedi Bethlen-kollegiumban. Iskolai tanulmányai befejeztével a marosvásárhelyi kir. tábla elnökének hivatalában, mint irnok, utóbb Székely Dávid ítélőmester mellett mint iktató kapott alkalmazást. 1796-kán nov. 29-ikén a marosvásárhelyi kir. táblához rendes ülnöknek neveztetett ki. Az irodalomban először verseivel lépett föl. Az 1790-dik erdélyi országgyűlés alkalmából az erdélyi nyelvmivelő társaságot alapította s annak nagy-

¹ L. Jakab id. művében a 62-dik lapon.

² Ugyanott.

³ L. Jakab E. id. értekezését a 60—61 lapokon hivatkozással Toldy F. „Magyar Nemzeti Irodalom Története“ (Budapest, 1878) czimű nagy műve 150, 168—169 lapjaira.

érdemű titkára lett; e társaság alapszabályai szerint szerveződven, üléseket tartott s tagjai szakmunkálatokkal léptek fel; munkásságuk eredménye: „A Magyar Nyelvmivelő Társaság munkálatainak első darabja“ Szében, 1796. Ezen társasághoz Aranka még a „Régi Kéziratok Társaságát“ csatolta. Könyv- és kéziratára egyike volt a leggazdagabb magángyűjteményeknek. A gyűjtemény egy jelentékeny része gr. Mikó Imre birtokába, onnan pedig az erdélyi múzeumba került. A r. kath. lyceum könyvtárában vannak a nyelvmivelő társaság iratai s az Arankához írt levelek. Kézirati műveiből néhány a m. nemzeti múzeumban őriztetik s nagyon kiterjedt levelezéséből egy egész rakást bir a m. tud. akadémia.

Arankának 17 nyomtatott művéről szól id. Szinnyei József a „Magyar Írók élete és Munkái“ című művében, s ezeken kívül még több kézirati műve maradt fenn. Meghalt 1817 márczius 11-én 80 éves korában s a marosvásárhelyi temetőben temettetett el.

GR. KUUN GÉZA DR.

Catullusból.*

Peleus és Thetis lakodalma.

(64).

Pélion ormán nőtt fenyvek, mint a rege mondja,
Hajdan Neptunus sima tükrén úszva haladtak
Phasis habja felé, aietesi földre sietve,
Hogy kiszemelt daliák, Argosnak a dísze-virága,
Colchisből az arany gyapjút elhozni buzogván
Fürge hajóval a sós vizek árján útra kelének,
Sok fenyű-rúddal a kék habokat szedelve merészen.
És az az istennő, ki a várak gondviselője
Készíté a hajót, a mely egy szellőre kiröppent,
S öblös teknőjét bevoná fenyűszál-szővedékkel.
Ez tárá föl a szűz tengert legelőbb a világnak.
És mihelyest a szeles síkot hasította az orra,
Úgyhogy a felvert hab tajtéktól pezsgé ragyogva,
A mély örvényből kíváncsi fejük felütötték,
Hogy megbámulják a csodát, Nereida-nymphák,
S emberi szemnek e nap nyujtá ama boldogságot,
Hogy vízi sellőket mez nélkül láttata véle,
Hó kebelükkel a mint felötöltek a szürke habokból.
Thetis iránt Peleus ekkor gyúladt szerelemre
És eme földi frigyét Thetis istennő sem veté meg,
Sőt maga adta Thetist Peleushoz az istenek atyja.
Ó ti dicső daliák, boldog kor hősi szülőtti,
Légyetek üdvöz, atyátok dísze ti, isteni nemzet,
Légyetek üdvöz még sokszor, s kegyelemmel irántam,
Ó titeket gyakran meg fog még zengeni lantom
És téged legelőbb, irigyelt nász részese, Peleus,
Thessaliának a vára, kinek maga Juppiter isten,
Menybelieknek az atyja is – átengedte szerelmét.
Téged ölelt Nereus szépséges leánya valóban ?

* Mutatvány a m. tud. akadémia kiadásában közelebb megjelenendő Catullus fordításból.

Néked adá Tethys haza vinned szép unokáját
 S Okeanos, ki a föld kerekét árjával övedzi?
 Hogy feltűnt az idők jártával a régen ohajtott
 Hajnal, egész Thessalía rajlik a házhoz azonnal
 S a palotát vidám népség sokasága telé meg:
 Jönnék ajándékkal s arczuk sűgárzik örömtől.
 Elhagyják Cierost, megűrűl phthiotisi Tempe,
 Pusztá leszen Crannon s az erős Larisa tetői:
 Pharsalusba özönlének, annak a házai telnek,
 Nincs ki művel földet, jószág nyaka rest az igára,
 Kűszó szőlőtöt se kapálnak görbe kapával,
 Nem hasogat rögöket hajlott ekevassal a marha,
 Fák lombját meg nem nyirbálja kaczorral a kertész,
 Szennyes rozsdá borűl a sarokba vetett ekevasra.
 Ám a királyi tető, valamennyire udvara terjed,
 Tűndöklük ragyogó díszetűl, aranytűl, ezűsttől.
 Fényes ivor székek, poharaktól csillog az asztal,
 És a király kincsétűl egész ház messze sugárzik.
 Legbelűl, a csarnok közepén van az isteni nőnek
 Násznyoszolyája, kirakva az ind elefánt agyarával,
 És bíbor takaró, esigavér-áztatta, borítja.
 E takaró, melyen ős alakok vannak kihimezve,
 Ó csoda művészet! hűsőknek hirdeti hírét.
 Im a haboktól vert Diának a partjain állva
 Látja sebes bérkán távol tova szállani Theseust
 Őrűlt lángoktól dűlt szívvel a szép Ariadne;
 Hinni se tudja, hogy azt, a mit ott lát, látja valóban,
 Mert ép most ébredt a csalárd álomnak öléből
 S látja magát egyedűl a magányos parton az árva.
 Ott fut az árűlő, a habot veri gyors evezűvel
 Sok hiű eskűit a viharos szűlvésznek eresztve.
 Könnybe borűlt szemmel mered a hínárrul utána
 Minos lánya, miként egy bacchans-nőnek a szobra,
 Hajh csak utána mered s gondoknak a hajjai hányják.
 Szűke fején a finom fátűl meg nem marad immár,
 Vállát sem fűdi már leplének lenge redűje,
 Hullámzó keblét se szorítja szalagkötéléke:
 Mindez a testéről szanaszét le a földre omolván
 Lába elűtt játszék csapdosva a tengeri ártól.
 Nem gondol most ő fátűllal, lenge lepellet,
 Rajtad csűgg csak egész gondjával, gondolatával,
 Rajtad vész szűve-lelke s egész elméje o Theseus.
 Ó te szerencsétlen, be örök gyászt kelte szűvedben
 Gondoknak tűvisét űltetve belé Erycina,

Az naptól, a midőn a vitéz Theseus hadi gályán
Öblös partjairól kirepülvén Piraeusnak
Eljuta cretai zord Mínos fejedelmi lakába.
Mert a monda szerint Cecropsnak a városa hajdan,
Dögvész késztetvén, vérdíjúl Androgeosért
Válogatott fiakat s deli szűzek drága virágát
Minotaurusnak fizeté szörnyü lakomául.
A mikor újlag ilyen szükség zaklatta a várost,
Drága Athénjáért Theseus koczkára vetette
A maga éltét, hogy Cecropsnak a földje ne küldjön
Holt-eleven sereget Crétára tovább is adóul.
Szállván könnyü hajón szárnyán tova röpke szeleknek,
Eljuta a gögös Minosnak büszke lakába.
Ott mihelyest sóvár szemmel rá néz a királylány,
A kit eleddig csak szerető anya karja ölelvén
Édesen illatozó szűz ágy öle ringata lágyan,
Szép mint myrtus, a mely nő Eurotasnak a partján
S tarka virág, a minőt a tavasznak szelleje sarjaszt,
Lángba borúlt szemeit hamarább nem vette le róla,
Míg csak egész testét vad tűz nem járta keresztül,
S nem lógott mélyen behatolván csontba, velőbe.
Isteni gyermek, hajh, ki szelíd szívet is dühre készített,
Te, ki a szív búját örömmel is összevegyíted,
S istennő, ki birod Golgit meg a lombos Idaliont,
Mily habokon hánytátok az égő szívé leánykát!
Szőkehajú idegen vala minden sóhajtása!
Csüggedező szívvel mily nagy félelmeket élt át!
Sáppadtabb hányszor vala képe a sárga aranyánál,
A mikor a szörnynyel Theseus viadalra kiszállván
Vagy meghalni rohant vagy aratni dicső diadalmat.
Ám kellekten' nem fogadák adományit az égben,
Mellyeket a sikerért fogadott vala csendes ajakkal.
Mert mint a tölgyet, mely fönt Taurusnak az ormán
Rengeti lombját vagy gyantás tobozos fenyűszálat
Megkapván derekon fűvalmival a dühös orkán
Földre teper (tövíből kicsavarva zuhan le a mélybe,
S estében mindent, a mi útját állja, leszaggat):
Úgy teperé Theseus le a szörnyeteget diadallal,
Hasztalanul döföle szarvát az üres levegőnek.
Megtért onnan a hős épségben, győzelemmel,
S tévedező léptét igazítá gyöngye fonállal,
Hogy bonyodalmából kijövé a vak útvesztőnek,
El ne vakítsa szemét annak rejtett szövevénye.
Ámde miért térjek le tovább útjárul a dalnak,

Hosszasan elmondván, a leány mint hagyta el apját,
 Édes testvérét s ölelő karját az anyának,
 A kí, szegény, örömét egyedül csak benne találta . . .
 Mind ennél inkább kellett neki hőse szerelme . . .
 Aztán mint szállott a hajón hullám-vert Dia-szigetre,
 Vagy hogy a mint szeméit lágyan leigázta az álom,
 Hálátlan szívvel mint hagyta el ott a hitetlen?
 Gyakran lángba borult szívvel, mondják, esze-veszve
 Harsány szóra fakadt s önté panaszát kebeléből;
 Bűjában majd egy meredek bérce ormira kúszott,
 Honnan a végtelen árt végig kémlelje szemével,
 Majd pedig a remegő tenger hullámiba rontott,
 Meztelen ikráján felfogván lenge ruháját,
 És keserű panaszát ekkép öntötte szavakba
 S könnybe fürödt ajkkal borzasztón kezde zokogni:
 „Hát csak azért hoztál el, hívtelen, ősi honomból,
 Hogy most hitlenül itt hagyj e zord parton, o Theseus?
 Elfutsz, hálátlan s megvetve az égi hatalmat
 Esküszegés átkát mered-é haza vinni magaddal?
 Semmi se tudta tehát megváltoztatni kegyetlen
 Lélked szándékát? Kegyelem nem fért-e szivedhez,
 Zord kebled nem akart rajtam könyörölni sehogy sem?
 Ó mi egész mást ígértél vala nyájas ajakkal
 Egykoron! ó nem e balsorssal biztattad a szívem,
 Nem, boldog nászszal, hón kívánt nászi danával:
 Mind ezt most hiu szél ragadozza magával a légben.
 Férfinak esküiben sohse higgyen az asszony ezentúl,
 Férfi szerelmi szavát soha egy se remélje igaznak;
 Míg vágó lelkük valamit megnyerni sóvárog,
 Esküdnek bátran, soha sem fősvények ígérni:
 Ámde mihelyt bételt sóvár lelküknek a vágya,
 Nem gondolnak a szóra s az eskükkel se törődnek.
 Bezzeg a vész örvényéből kiragadtalak, úgy-e,
 S rá szántam magamat, hogy őcsém pusztuljon el inkább,
 Mintsem a válságba ne legyek melletted, o csalfa!
 És im ezért lészek vadak és madarak lakomája
 S porlott csontjaimat sír hantja se rejti ölébe?
 Nemde oroszlán volt a szülőd egy szikla-odúban?
 Tenger méhe fogant s tajtékja vetett ki a partra,
 Syrtis avagy bős Scylla talán vagy a szörnyű Charybdis,
 Megnyert életedért hogy ily jutalommal adózol?
 Hogyha nem óhajtott engem feleségül a szíved,
 Mert öreg édes atyád szigorú tilalommal ijesztett,
 Mért ne vihettél vón a ti székhelyetekre magaddal,

Hogy mint a te rabod szolgálhatnálak örömmel,
 Fényes lábaidat fürdetném tiszta habokkal,
 És beboríthatnám nyoszolyád bíbor takaróval?
 Ah de mit ér mindezt bódult észszel panasznom
 Értetlen szélnek, hiszen abban nem lakik érzés,
 Meg sem is érti a szót, választ se tud adni reája.
 Az pedig íme a sík tenger közepén halad immár
 S itt egy élő sincs a hináros part közelében.
 Hajh mily borzasztó, hogy' gúnyol a sorsom a bajban,
 Im nem ad egy lelket, kinek elpanaszoljam a kínom.
 Ég és föld ura, Zeus, te miért engedted először,
 Hogy cecropsi hajó a gnosusi partot elérje
 És iszonyú adaját ki hozá a szörnyü bikának,
 Mérhogy a csalfa hajós Crétán kikötötte hajóját?
 Ó az a szép testben rút lelket rejtegető szörny
 Mért nyert vendégül szíves fogadást palotánkban?
 Most hova forduljak? mi reményben bízhatom immár?
 Menjek az Ida hegyére? hiszen tombolva közöttünk
 Elzár onnan a bösz tengernek végtelen árja!
 Vajjon atyám fog-e adni segílyt, a kit úgy oda hagytam
 S a férfit követém, kin öcsémnek a vére tapadt volt?
 Leljek-e tán szerető férjnek hűségibe' vígaszt?
 Ott fut az, a szívós evezőt hajlítva az árban.
 Itt ez a pusztá sziget, nincs egy hajlék sem a parton,
 Nincs út, mely kivezetne a vad hullámok övén át:
 Nincs menekülni remény, hajh minden néma körültem,
 Minden pusztá, sívár, minden csak enyészetet ígér.
 Ámde a síri homály szememet le ne zárja eladdig,
 Fáradt testemből ne repüljön el addig a lélek,
 Míg méltó boszuját le nem esdém rá az egeknek,
 S Isten igazságát nem kértem a sírnak a szélén.
 Bosszúló Furiák, ti a bűnök megfenyítői,
 Kiknek homlokotok kígyó-fürttel koszorúzva
 Bosszúért lihegő szívetek haragát tanusítja:
 Ó ide, ó ide csak, halljátok szörnyü keservem,
 A melyet én a velóm végső erejével adok ki,
 Én, gyötrött nyomorult, örült dühöm elvakítottja.
 És mivel olly igazán fakad a kebelemnek a mélyén,
 Hát ti ne lútrjétek, hogy az én jajszóm elenyészsen,
 Nem, hanem, istennők, ama szívvel, a melylyel elárult,
 A vval döntse veszélybe magát a szerettivel együtt.“
 Így önté a panaszt szomorú keblébül az árva,
 Bírásgot kérvén a kegyetlen tette az égből:
 Rá int nagy hatalommal az istenek égi királya,
 S megrendült a föld, meg a szörnyü tengerek árja

S fénylő csillagait megrázta a mennynek a boltja.
 Theseus elméjét egyszerre vak éj borítá el
 És menten tova szállt minden feledékeny eszéből,
 A mit oly állhatatos lélekkel tartá meg addig:
 Meg nem adá szomorún aggó atyjának a jó jelt,
 Hogy már épségben közelít révéhez Athénnek.
 Aegeus, úgy mondják, a mikor Pallasnak a várát
 A fia elhagyván a szeles tengerre kiindult,
 Kebléhez szoritá és így intette az ifjút:
 „Ó fiam, egyetlen, ki az éltlemnél becsesebb vagy,
 Ime sirom szélén, csak alighogy visszanyerélek,
 Állani válságos viadalt kell újra bocsátnom.
 Hogyha az én sorsom s a te pezsgő ifju-erényed
 Messzeszakít tőlem, mielőtt fiam édes alakján
 Jóllakhattak vón' lankadt szemeim legutószor:
 Nem vídám szívvel, nem örömmel eresztelek útra,
 Boldog sors jeleit minek is vinnéd te magaddal?
 Ó nem, előbb sűrű panaszát hadd öntse ki keblem,
 Ószbe borúlt fejemet földnek pora éktelenítse;
 A bolygó árboczra sötét leplet vonok aztán,
 Hogy gyászom s lángban lobogó elmém jele legyen
 A bús arczú vitorla, hiberusi rozsdaszínével.
 Ámde ha majdan Itonusnak szent asszonya, őre,
 A ki Erechtheusnak székhelyét védi s fajunkat,
 Néked adand diadalt s kezéd a bika vériben ázik,
 Akkor a mit szívedre kötök, jól véssed eszedbe,
 S onnan semmi idő e parancsomat el ne törölje:
 Nyomban, a mint a szemed meglátja szülőhonod ormát,
 Hulljon a gyásznak a leple alá a vitorlarudakról,
 S vonjanak a sodrott kötelek hó színű vitorlát,
 Hogy mentől hamarább lássam s értsem meg az üdvöt,
 Hogyha a boldog percz meghoz szerető kebelemre.“
 Őrté állhatatos szívvel Theseus e parancsot,
 Ámde csak elszállt az, valamint a havas hegyek ormán
 Nyugvó fellegek is tova szállanak egy fuvalomra.
 Apja, ki ép' a magas várból kémlelte a tengert,
 Búba merült szemeit sírással emészte örökké,
 A mint meglátá a sötét színű lenge vitorlát,
 A mélységbe veté le magát a szikla-oromról,
 Vélvén, elragadá Theseust zord végzete átka.
 Apja halála miatt ily gyászbába borúlt palotába
 Tért meg a hős, s ép' oly nagy bűt szenvedve kesergett,
 Mint feledő szívét Minosnak a lánya kesergé.
 Ott nézé szomorún az a gályát, mely tova illant,
 Sok-sok ezer gond közt hányódék szíve sebével.

Ámde felé szállott más részről az ifju Iacchus,
 És követé Satyrok raja s Nysa-szülötte Silének,
 Érted ment oda, szép Ariadne, te szíve szerelme;
 Bacchans-nők raja is tombolt körülötte dühöngve
 Évoe! ujjongák, s fejüket himbálva csapongtak.
 Egy részük szőlő-fonadékos thyrusokat ráz,
 Más rész egy tulkot szed szét s koncát hajigálja,
 Némelyik a derekát gyűrűs kígyókkal övedzi,
 Orgia szent szereit szekrényben rejtik a hívek,
 A melyeket sohse lát avatatlan, akárhogy ohajtja.
 Mások meg dobokat döngetnek gyöngö ököllei,
 Nagy csengést-bongást keltettek a czimbalom érczén,
 Soknak a szájában harsányan búgtak a kürtök,
 Közben a barbár síp füleket sikelítve sivított. —

Ily képekkel volt a remek takaró cziczomázva,
 A mely lágy leplét a násznyoszolyára borítá.
 Thessali ifjú-nép bámulta kíváncsi szemekkel,
 Aztán lassanként helyt adtak az égi lakóknak.
 Mint mikor a napnak küszöbén feltetszik a hajnal,
 S reggeli szelletivel Zephyrus borzolja a tengert,
 Tánchezra kelő habokat vervén fel a víz sima tükrén;
 Lassacsán fodorúlnak előbb a szelíd fuvalomra,
 S halk csevegésükből titkos kaczagás zaja csendül,
 Majd hogy a szél hevesebb, mindig magasabbra verődnek
 És tova hömpölygvén bíbor színű fénybe' ragyognak:
 Úgy hagyták el azok szintén a király palotáját
 És kiki elszéledt házába ki erre, ki arra.
 A mikor elmentek, Chiron jöve meg legelőszőr
 Pélion ormáról, hozván a mező adományit:
 Mert valamennyi virág sarjadt Thessalia földjén
 S nagy hegyein, mennyit folyamának a habjai mellett
 Szül viselős fúvalma a langyos nyúgati szélnek,
 Mind azt tarka csokorba köté, úgy hozta magával:
 Illata árjától az egész ház arcza mosolygott.
 Eljöve Peneios, gyönyörű Tempét oda hagyván,
 Tempét, mellyet ölel csüngő erdők koszorúja,
 A nájádoknak hagyván, mint ünnepi táncztert,
 S ő sem üres kézzel: szálas bükkfát gyökerestül
 És hozza szép egyenes súdár fáját a babérnak,
 Nem jöve hijjával rengő koronáju platánnak,
 Hozta a légbe nyuló ciprust s hűgát Phaéthonnak.
 Mind ezt sorban a ház körül ültetgette a földbe,
 Hogy lágy lomboktól árnyazva viruljon a csarnok.
 Őt követé azután bölcseknek a bölcse, Prometheus:

Még halavány nyomait viselő ama nagy lakolásnak,
 Mellyet régebben lebilincselte testtel a sziklán
 Kellott túrnie, ott függvén a hegyszakadékon.
 Istennek atyja közelg végül s szent élete-párja,
 Vélük magzataik, Phoebus maradott csak az égben
 És az ikerhuga, mint védő, Idrusnak a bérczén.
 Mert Peleust egyik mint másik semmiibe vette
 És a menyegzőjét nem akarta megülni Thetisnek.
 A mikor ott amazok fényes székekre leültek,
 Nyomban az asztalokat megrakták dús lakomával.
 Gyöngye, öreg testük nehezen mozgatva e közben
 Elkezdének igaz-mondó dalt zengni a Párkák.
 Reszketeg agg testükre borúlt bő hószínű köntös,
 Bíbor volt a szegély, a melyt ővezé boka táján,
 Rózsaszínű kötélék körítette havát a fejüknek
 És kezük a munkán hiba nélkül járt szakadatlan'.
 Bal kezük a guzsalyat tartá puha gyapju kötéssel,
 Könnyeden a jobb kéz lefelé nyujtotta a szálát
 Ujjainak hegye közt formálva s pödörve hüvelykük
 Pörgettyűjénél pederinté körben az orsót.
 Tépvé a font szálát kiegyengették a fogukkal
 S a pozdorja reá tapadott fonnyadt ajakukra,
 Kóczosan a mi előbb ki-kiállt mentén a fonálnak:
 Lábuk előtt állott ragyogó gyapjú puha pelyhe
 Hajlós vesszőből font duzzadozó kosarakban.
 Folytatván a fonást elkezdték dallani ekkor,
 Öntvén a sorsot harsány szavu isteni dalba,
 Dalba, melyet sohasem czáfol meg semmi időszak.

„Ó ki dicsőséged nagy erényiddel gyarapítod,
 Oszlopa e honnak — fiad által még híresebb léssz —
 Halld, ez öröm napján mi jövőt tárnak fel a nénék
 Szent-igaz ígékben. De ti, a végzet vezetői,

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
 Hesperus íme közelg s meghozza a férjnek a vágyát
 És ama boldogító csillaggal megjön a hitves,
 Hogy szivedet s eszedet bétöltse szerelmi varázsszal
 És hogy aludja tevéled a kéjnek bágyatag álmát
 Izmos erős nyakadat ragyogó karjával ölelve.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
 Ily szerető szíveket ház még sohse rejte magában,
 Olly egyetértő frigy szerető párt egybe se fűzött,
 Mint a milyen Peleust köti össze Thetissel örökre.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
 Achilles léssen fiatok, ki remegni sohsem fog,

Nem hátulról lesz ismert, de vitéz kebeléről,
Gyakran arat diadalt tág pályaterén a futásnak,
Még a villámgyors szarvas sem hág a nyomába.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Ő vele a harcztot nem akad hős, a ki megállná,
Hogyha a phryg síkság majd ázik a teukrosi vértől
S évek hosszú során víván Trójának a várát
A hitesezgte Pelops unokája ledönti a porba.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Hősi vitézségét s hadi tetteit ő be gyakorta
Megvallják az anyák fiaik gyászos temetésén,
A mikor ősz fejükön hajukat tépdesve zilálják
S verdesik elfonnyadt kebelük remegő kezeikkel.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Mint arató, ha levágja tömött rendjét a kalásznak,
S égő nap heviben letarolja a sárga mezőket,
Trója szülőtteit úgy kaszabolja le kardja vasával.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Majd tanúsítja vitézi hírét Xanthosnak a habja,
A mely szétömlik gyors Hellespontos ölébe,
Ám medrét holtaknak a halmaza összeszűkíti
És a belé vegyülő vér átmelegíti fenéki.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
És tanúsítja, melyet neki szánnak, a síri ajándék,
A mikoron magasan felhányt sírjának a halma
A hókeblü leány szüzi vérét kapja adóul.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Mert a hogy a fáradt görögöknek a sors kegye kedvez
S megbontják Ilium Neptunus-rakta telőit,
Nyomba' lecsordul a sír halmára Polyxena vére
S ő mint egy bárány, kétélü szekercze ha sujtja,
Megroskadtt térddel hull megcsontkúltan a földre.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Jöjjön létre tehát hőn várt frigye a szerelemnek.
Boldog nászra a férj hadd végye az isteni asszonyt,
Adják át immár a sovárgó férjnek a hitvest.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Hogyha a dajka belép a menyecskéhez kora reggel,
A *ma* viselt fonalat nem kötheti már a nyakába;

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Anyja sem aggódik, hogy a lánya nem osztja meg ágyát
Férjével, s bizton várhat nevető unokákat.

Fussatok és a fonált fonjátok, fussatok, orsók.
Isteni keblükből ily dalt zengettek a Párkák

Egykor Peleusnak lakodalmán üdvöt ígérve.
 Mert szívesen benyitottak a hősök tiszta lakába
 Hajdan az égi lakók s a halandókkal mulatoztak,
 Mert a jámborság nem volt megvelve a földön.
 Hogyha az évenként megújuló áldozat eljött,
 Fényes arany házába betérve az istenek atyja,
 Százával látá a bikákat földre terülni.
 Gyakran alászállott a Parnassos-rul a kóbor
 Bacchus az ujjongó lobogó haju bacchansnőkkel
 S Delphibül a népség vetekedve tolonga fogadni
 Ünnepi oltárok füstjével vígan az istent.
 Mars is megjelenék a halálos harci tusában
 S Trítón asszonya vagy Rhamnuszak a szűze is ott volt
 És a harcz-sorokat felbátoríták a csatára.
 Ámde mióta e föld a gonoszság fészke, tanyája,
 Vágy az igazságot száműzte a kapzsi szivekből,
 Testvérek kezüket testvérnek a vérbe mártják,
 És a szülők holtán nem tud keseregni a gyermek,
 Egy atya tudta kivánni legény-fia sírba leszálltát,
 Hogy bátran szedegesse virágil a mostoha nőnek ;
 A fiu tudta' kívül ágyába lopózik az anyja
 S őseit a háznak fertőzteti szörnyű bűnével :
 Mind ez az örültség, gonoszat s jót összekevervén,
 Vonta el isteneink jó szívét a mi korunktól.
 Hát ilyen embereket többé már föl se keresnek,
 S földi világosság sohsem érheti őket ezentúl.

Ford. : CSENGERI JÁNOS.

Két ősemberi tanyahely Kolozsvár környékén.

I. A bács-toroki őstanya.

(Kolozsvármegye.)

A számos ősemberi lelhelyek egyike, melyeket én Kolozsvár közelebbi és távolabbi környékén még tanuló koromban fedeztem fel, a bács-toroki őstanya. E lelőhelyre a Bács faluhoz közel fekvő u. n. „Bács-torok“ mészkőbányáinak felső részén egy földomlásból aláhullott edénycserepek által lettem figyelmessé. (1891. IX. 6.) A lelhely a „Küszögő-“ (helyesen = Kőszegő-) hegy déli lábánál, a völgynyílásra épített Maetz-féle kőbányai irodaépülettől befelé 1350 lépés távol (majdnem 1 km.) a Szucságpatak balpartján ott fekszik, hol a patak egy könyököt alkotva keletre, az alsó bányák felé veszi útját.¹ Itten a Szucságra vivő szekérút közvetlen jobb oldalán egy 2—3 m. földomlás látható, melynek felső rétege alluvialis humus m. e. 0·5—2 m. vastagságban, ennek fekéjét az eoceaen márga, agyag, tályag és mészkő üledékek képezvén. A praehistoriai tárgyakat tartalmazó cultur-réteg a felülettől 1—1·5 m.-nyire fekszik és helyét a rétegből kilátszó égett föld és agyag azonnal elárulja. A tüzeléshely jelenlegi roncsai is még m. e. 2·5 m. hosszúságban és 1·2 m. szélességben állanak egy 15 cm. vastag, porhanyó, égett agyagréteget alkotva, a mely felső lapján szép simán laposra volt síkárrolva. A tűzpad agyagrétege alatt 1 sor kavicsokból és 5—8 cm. vastagságú mészkődarabokból álló kőréteg feküdt a tűzpad erősebb összetartása végett. A kultur-réteg, vagyis az őskori leleteket felmutató terület hosszát 60 méternek találtam s e szerint a tanya hossza 60 m.-nél kisebb s 80 m.-nél nagyobb méretet jelenlegi pusztult állapotában nem mutathat föl. A lelőhelyet éjszak, nyugat és dél felől bozótos magaslat környezi s csak kelet felé nyiltabb a

¹ L. Új speciális térkép. (1:75,000.) zone 18. Col. XXIX. Klausenburg lapját.

patak folyása irányában. A kultur-rétegben nagymennyiségű kőzet-törmelék, edénycserép, csont, égett agyagrög, csiga- és kagylóhéj stb. található. A felszíntől 115 cm. mélyen egy felálló peremű, nagy és díszítetlen cserépedény volt a tűzpadon a reánehazedő föld súlyától szétnyomva.

A bács-toroki őstanyát 1891-től 1898-ig öt különböző alkalommal látogattam meg s eszközöltem gyűjtéseket. Az innen gyűjtéményembe került és följegyzett ősemberi tárgyak a következők:

A) Eszközök.

Számos kőtöredék és törmelék ütögetés, tördelés által felhasogatva, melyek között több éles szegélyű vágószer fordul elő. Mintegy 40 drb. közül megemlíendő egy 4·2 cm. hosszú sötét silexkés, 3 szilánk lehasítás nyomával; egy 5·5 cm. hosszú, ép, háromoldalú, hegyes kőkés trachyt-kaviesből kihalású; és 1 szarúkkés. A többiek különféle anyagú kövek 10 cm. hosszúságáig a hasogatás világos nyomaival.¹

A lelőhely ősemberi vonatkozású kőzetanyagai: vaskos quarz, quarzit, silex, szarúkköves változatú tűzkő, világos és sötét szarúkkő, calcit, eocän-mészkkő, kékes márga, grauvacke-homokkő, gránit, égett rostos coelestin, különböző trachytok és andesitek, sericites-gneisz, közép- és finomszemésű vöröses homokkő, ikrás-mészkkő, többféle változatú homokkő. Mindezek a mészkő, calcit, coelestin, silex, tűzkő, márga és némely homokkövek kivételével kaviesokból származnak, melyek a diluviális és ó-alluviális folyóvízi kavieslerakodásokból valók. Leggyakoribb a vaskos quarz, andesit és a grauvacke-homokkő. Némely kő égetés nyomát viseli magán.

Csiszolt csont-ár aganesből való 3 cm. hosszú hegytöredéke. Egy lapos csontból élesített véső éltöredéke.

B) Edények.

Eltekintve a kultur-rétegben látott eredetileg ép, de az idők folyamában összezuzódott edénytől, az előkerült edényrészletek mind szétszórodott cserép darabok. Egy néhány drb. kivételével mind

¹ L. „A zamosújvári Lunkai ősemberi telep“. Orv. term. tud. Ért. 1897. évfoly., I. füzet. pag. 14. f. pont alatti jellemzést.

iszapolt anyagból állanak kavics- és homok-szemek mesterséges hozzáadása nélkül; fazekas korong nyoma egyiken sines és égetésük is szabad tűzben gyengén történt, miáltal anyaguk lágy és mállekony. Jellemző tulajdonságuk a vér-vörös szín, mintha már festve volnának,¹ de van köztük rozsdás-vöröses, barna és különféle szürke árnyalatú is. Falvastagság = 5—15 mm. A földben ásva 15—20 cm. hosszú cserép darabokat is lehet kiemelni. Az összegyűjtött 20 drb. edényperem mind egyenesen felálló. Fogantyút minden utánjárásom ellenére csupán négyet tudtam találni s ezek között 2 kis csücsökfogantyú, 1 bütyökfogantyú és 1 félgömb idomú, átfúrt csücsökfűl, mely a legkezdetlegesebb üreges edényfűl.

Fenékrész 10 drb. jutott kezembe; 5 kerek és lapos, 1 alacsony körpárkányos, míg 4 drb. magasabb ily párkányt visel (m. e. 2 cm.) s ezek tehát rövid talpesöves edényeknek tekinthetők. Megemlítendő a kultur-rétegben összenyomódott fazéknak 30—35 cm.-nyi megvastagodás által előállított kiugró, tömör, lapos feneke is, mely az előbbiektől eltérő typust képvisel.

A kevés számú díszített cserép ornamentuma igen egyszerű; 18 cserép között 6 drb. szabálytalan kiemelkedésű kis csücsökkel díszített, 4 drb. láncdíszítés, a többi 8 cserép felülete a pálezahegy össze-vissza való benyomkodását mutatja, (1 drbon rendekbe foglalt vessződísz).

Az edények fazekak, tálak (2 vékony, festett cserép) és nagy, középmagasságukban kiöblösödő tartó edények voltak, mely utóbbiak 30—35 cm. öblátmérő és m. e. 40 cm. magasság mellett 15—20 liter űrnagyságúak is voltak. Két nagyobb cserépdrb. külső felületén az ősemler újjainak hosszirányú benyomata látható, a mint kinyújtott újjaival az edény lágy agyagját 2 oldalt megfogta.

Egy másik kis drb. cserép falvastagságának közepén két — egymástól 26 mm. távolságban álló és 7 mm. átméretű — hengeres fávessző párhuzamos irányú benyomata látható, mely annyiban érdekes, hogy ezen cserépedény anyagában a lágy agyagnak erősebb összetartása végett fávesszők is voltak áthúzva s ezek az edény

¹ Egy kis tálcserép külső és belső oldalán határozottan fölismerhető a már lekopott festés nyoma a vérpíros foltokban, a melyek alól a cserép téglasárga anyaga látszik ki.

kiégetése alatt elhamvadtak belőle, visszahagyván a látható üreget. Egy másik cserép anyaga tömve volt hihetően gabnapelyvával, a melynek benyomata szembeötlő a cserép felszínén. Eddig a bácsi-toroki ősemeri lelőhelyről nem sikerült gabnaörlőkövet találnom, ezért nem vagyok bátor a gabnapelyvát positive igazolni, mivel azok a pázsitfélék (Gramineae) családjának más genusaitól is származhattak.

C) Konyhahulladékok.

A felületen kevés csont fordult elő, hanem a kultur-rétegből ástam ki azokat kézi csákányom segítségével. Néhány apró, égett, kékes és mészfehér színű csonttörmeléken kívül főleg felhasogatott és összetördelt emlős állati vázrészek; okker-sárgás színűek, megszáradva könnyűek és jellemző fossilis tulajdonságaikkal a frissebb csontoktól könnyen megkülönböztethetők. Jellemzőbb vázrészekből, melyek az állatfajok meghatározására alkalmasak, csak fogak voltak gyakoriabbak.

1. *Bos taurus*, L. 3 zápfog s néhány töredék, valamint egy 7 cm. hosszú töredékes astragalus is ide tartozik.

2. *Cervus* sp. (*elaphus* v. *capreolus*, L.?) 3 drb. felső állkapcsi zápfog, melyeknek hossza — bár teljesen épek — 22—27 mm. s érdekesek annyiban, hogy nem tejfogak, hanem kemény, idős és annyira lekoptatott fogak, hogy egyiknek fehér zománckoronájából csak 4 mm.-nyi maradt meg. Gyökereik bütykősek, érdes felületűek, rövidek s vadállatra mutató jellegűek.

3. *Cervus capreolus*, L. fiatal, gyenge, vékony aggashegye 1 drb.

4. *Ovis aries*, L. 20 zápfoga s forgácsok; egy 27 mm. hosszú astragalus (ugri csont.)

5. Kagylóhéjakból csupán néhány kis törmelék darabot gyűjtöttem, s ezek a vastaghéjú *Unio batavus*, Lamek. fajtól származnak. (Nádas v. Szamos folyó).

6. A kultur-rétegből szedtem ki egy *Cricetus frumentarius* Pall. csontváz részeit, de, mert az egész váz együtt volt, a lelőhelyen lakott és elhalt állatnak kell föltételeznem.

7. Csigahéjakból a *Helix-pommatia*-t s néhány *Helix*-sp.-t láttam a kultur-rétegben.

Néhány ismeretlen kisebb emlőstől származó csontocska, mint lábszár, ízület, borda, patacsont stb. Egy hosszúkás, belül üres (csőves) csontnak 2 ellentett oldala végig meg van csiszolva ismeretlen ezélből.

D) Egyéb tárgyak.

Az ide tartozó égett agyagrögök háromféle jelleget mutatnak, u. m. 1-ször: téglasárga színű, homokmentes, felületükön símára sikárolt, még ma is fényes, malterszerű égett tűzpad-romok; 2-ször: torha szövetű, halványvörös színű égett agyagrögök, melyekben igen sok fűszál, polyva üregei látszanak, ezeket 2—3. dem. nagyságú darabokban is láttam a kultur-rétegben; 3-ször: vannak élénk téglapiros égetésű, kemény rögök, melyek némelyikében 14 mm. átm. hengeres és 24 mm. átm. szögletes, tehát faragott fák (vesszők, rúdak) benyomatai szemlélhetők; ezeknek jellegei nem mutatnak tűzpadokból való eredetre.

Következtetések.

Az előbbieken bemutatott lelőhely egy kis területű és kevés lelettel bíró, patakparti, ősemberi állomáshely, a hol csak rövidebb ideig tartózkodván valamely ősi nomád néptörzs, épen ezért nem telep volt az, hanem egy őskori tanya vagy állomás (Statio.) Minthogy pedig e tanya magaslatok között, ezek lábainál, völgyben fekszik, az ilyeneket a magaslatok fensíkjaiban álló, u. n. „dombtelepek“-kel ellentétben „völgytelepek“-nek, illetőleg „völgytanyák“-nak nevezem.¹

A bács-toroki őstanya előnyét képezi az emberi lakóhelyektől való távolsága; habár mint szántásra nem használható terület nincs is jól feltráva a kutatónak, de viszont feltúrva és jelenkori szeméttel sincs összekeverve s így tehát a későbbi vizsgálódásoknak alkalmas helyül fog kinálkozni.

Nagyobb technikát feltüntető köeszköz egyáltalán nem fordúlt még elő; nagyon jellemző jelenség volna a lelőhelyeken oly gyakori őrlő- és zúzó-köveknek teljes hiánya, az éles szegélyű vágószerek s az agancs-ár mint egyedüli (?) eszközük nagyon alacsony fokú kulturát jeleznének. Az edények egyszerű alakja és primitív díszítése, a korlátolt használatú edényfogantyúk kezdetleges fajtái, a vesszős

¹ L. „A Valea Holcserági őstelep“ Boncznyires határán. Orv.-term.-tud. Ért. 1895. évf. I. f. pag. 35.

fonatú cserép, a vérpiros edényfestés, valamint a kevés számú házi állat a leletek összes jellegeivel egy — a bronzkornál alacsonyabb művelődési fokozattal bíró, — állattenyésztő nomád néptörzs létére engednek következtetést vonni s mindezek alapján a szóban forgó őstanya kulturáját relative neolith jellegűnek nyilváníthatom.¹

II. A szucsági őstanya.

(Kolozs vármegye.)

E praehistoriai lelhelyet 1889. IX. 15-én fedeztem föl a m. kir. államvasútak kolozsvár—nagyvárad vonala mellett fekvő szucsági nagy mészkőbánya fedő-televényrétegében, a mint t. i. a bánya nyugati oldalfala üledékeinek vizsgálgatása közben szarúkő szilánkok társaságában dúrva edényeserepeket találtam a legfelső rétegből kikanalva. A lelőhely a szucsági államvasúti őrház mögötti mészkőbánya nyugati oldalának felső rétegében, valamint az ennek felszínét képező szántóterületen van, maga az őstanya talajának egy része a kőbányászat folytán elhordatván. Az őstelepülés gyér nyomai a keleti oldallal televényében is föllelhetők, de legjobb lelőhely a bánya nyugati környéke. Az őstanya fekvése kedvező pont, mivel a Nádas vize és a Szucságról jövő kis patak összeszöggelese közötti dombon volt, a mely topographiai körülmény jellemző vonás az őstelepülőkre, minthogy számos analogiája ismeretes.

A kőbánya nyugati részének geologiai viszonyai a felső szintben a felület domborodásainak nagyságától függenek a rétegnagyságot illetőleg. Egy O—W. irányban függőlegesen lemetezett falban a rétegek következő sorozatát mértem és jegyeztem le:

1. Sötétbarnás fekete televény 85 cm. vastagságban gyéren ősemleri emlékekkel.
2. Vájkos, sárga agyag, = diluvialis terrassenlehm 125—130 cm. vastag. (Emberi tárgyak hiányzanak.)
3. Egyenetlen vastagságú eoceaen márgás-mészkőhőmpölyökből

¹ Dr. Primics György említi a bács-toroki kőbányából régi törmelék közt a termőtalaj alatt több méternyi mélységben talált mészkőből készült gabonatörő mozsarakat, a melyek azonban nem az én lelőhelyemről származván, ide nem vonatkoztatandók. L. Orv.-term.-tud. Értesítő 1889. évfolyam. Pag. 170. „A kőkori emberre vonatkozó új adatok Kolozsvár környékéről”. (169—171.)

álló folyóvízi hordalék, átlag véve 2 méter. Ezen diluvialis hömpöly-
üledék felső fele dió- és mogyorónyi apróbb, az alsó fele ökönyi
dúrvább darabokból áll.

4. A felszíntől 410 cm. lefelé márgás mészkőpadok következnek
hatalmas vastagságban.

A kőbánya nyugati felének déli végétől NO.—SW. irányban
mérve 150—200 lépésnyi területen találtam ősemberi nyomokat a
felületen, de úgy a szántón, valamint a televényrétegben oly gyér
mennyiségben, hogy e leletek alapján a lelőhely a „telep“ elnevezés
rangjával nem bír s ezért, mint ideiglenesen lakott „őstanya“-t ismer-
tetem, melyen a további gyűjtés már alig szolgáltat új adatokat.

A lelőhelyen 10 év alatt különböző alkalommal 7 napi kutatást
és gyűjtést végeztem; a gyűjtés tárgyai: törőkövek, szarúró-szilánkok,
eserepek, fogak stb. voltak. Az ősemberi tárgyak felsorolásával azoknak
jellemzőbb tulajdonságait a következőkben adom.

A) Eszközök.

1. Zöldes amphibol-palából szabályosan idomított és csiszolt
ép kővéső. H. = 8 cm. Élhosza, hol a véső legszélesebb = 5 cm.
Legn. vast. = 1.5 cm. Élének egyik oldala lapos, a másik domború,
mi a kővésőkre és a kőékekre (celt) jellemző tulajdonság. Fogó végénél
keskenyebb.

2. Vésőtöredék drb. amphibol-tartalmú quarz-andesitből.

3. Fekete menilites márga (?) anyagból idomított kőszer fele,
mely még sem átfúrva, sem csiszolva nincsen. Az aprólékosan faragott
felületű kő négyoldalú hegyes csákánynak volt szánva, de közepén
keresztben kettétörött. (H. 9 cm.)

4. A szucsági őstanya legérdekesebb tárgyai a törőkövek,
melyekből 3 ép példány és 7 csonkúlt vagy töredék drb. fordult elő
a szántófelületen. Anyaguk egy grániton és egy vaskos, tömör ande-
siten kívül mind a grauvaacke-hoz hasonló dúrva quarz-homokkő, az
alsó-dyaskori u. n. „verrucano-homokkő, mely a Vlegyásza körül
nagy téren van kifejlődve. Mind folyóvízi kavicsok alakítás és csiszolás
nélkül egyszerűen használatba vett gömbded-, henger- és hasábalakú
példányai a velők végzett munka folytán keletkezett koptatás és
csonkulás igen jellemző nyomaival. A kavicsok hossza 7—12 cm.
közt váltakozó. A hasáb- és hengeridomú törőkövek mindkét végét

használták ütögetésre, míg a gömbded-alakúak egész kerülete alkalmas volt ütési és morzsolási munkálatokra.

A szucsági törőkövek érdekes volta abban áll, hogy nagyobb-részüknek ütéslapjai oly világos képét mutatják a velők eszközölt munkálkodás természetének, a minőt eddig még más ősléhelyekről előkerült ütőköveknél nem volt alkalmam látni. Ugyanis e törőköveknél az ütés vagy morzsolás által okozott koptatódások nyomai a kövek végein vagy kerületein több síkban alakult különböző nagyságú és idomú ferde lapokat képeznek, melyek egymással többnyire a kövek végeinek középrészein érintkezve 1—2—3 élgerincez, esetleg csúcs alakulását hozzák létre. E jelenség abban leli magyarázatát, hogy a kövekkel végzett munka folyama alatt nem merőleges állásban, hanem félig ferdén tartva használták őket ütésre, zúzásra és morzsolásra, mi által az ilyen ferde koptatási oldallapok keletkeztek a henger- és hasáb-alakúak végein, illetőleg a körded-idomúak kerületén.

A mi végül az ősember ezen eljárásának okát illeti, ezt én olyképp vélem megmagyarázhatni, hogy az ősember már tapasztalásból tudhatta, miszerint a merőlegesen tartott kővel eszközölt ütések által a kő hossz tengelye irányában könnyebben kettérepedhetik, a mit elkerülendő, a törőkövek végeivel dolgozgatott s így e nélkülözhetetlen eszközének épségét hosszabb időre biztosíthatta. Érdekes fölemlítenem, hogy a csonkult törőkövek előbbi állításom helyességét igazolják. A 3 teljesen ép kő mellett 6 drb. töredék mind hosszában hasadt ketté vagy csonkult meg kisebb-nagyobb darabok leválása folytán s csupán 1 drb. mutatja a részint hosszirányban, részint keresztben bekövetkezett törést. A törőköveknek hosszirányukban keletkezett sérülését már a kécsai őstelep e fajta köveinél is kiemeltém.¹

Megjegyzem még e helyen, hogy a magyar ősrégészeti irodalomban az ütő, törő és morzsolókövek előbb jellegzett tulajdonságait eddig még senki sem ismertette.

5. Biotit-quarz trachyt (v. gránit) és egy más trachyt éles szegélyű vágó szerszám kavicsból alakítva tördelés útján. Hossz-
méretük: 9 és 4 cm. (Kőkésül szolgált.).

¹ L. „A Kurjácska gredai“ ősemberi telep Kécsán cz. közleményt. Erd. Múz. 1896. évf. Különnyomat 7-ik lapon

6. A szucsági őstanyán gyakoriak a szarúkö szilánkok, a melyek között m. e. 8—10 drb. ezélzatos alakítást mutat a lehasítások nyomaival. Legszebb 3 drb. 3—3 cm. hosszú kis kés csinosan alakítva; kettő kissé ívesen hajlott. Egy 2·6 cm. h. és 1·2 cm. sz. szarúkö drb. éllel bíró szegélyén fűrészmódra 3 fog van esorbítva, s így ez mint reszelőfűrészt volt használható. Ezeken kívül gyűjtöttem még m. e. 45 drb. sötét-szürke színű szarúkö forgácsot. Ide sorolandó m. e. 10—15 vastos fehér quarz-forgács is. Kőzetanyagok: vastos quarz, quarzit-kavics, hamuszínű és sötét szarúkö, andesit, trachyt és grauvacke kavics.

B) Edények.

A szántóföld felületén, valamint az ó-alluviális humusréteg oldalában igen gyéren fordulnak ki őscserepek. Csupán a nagyobb tartó edényekből láttam néhány nagyobb töredék darabot, a kisebb edényekből apró cserepek mutatkoztak. Anyaguk: kivétel nélkül mind apró homokkal mesterségesen kevert, korong nélkül idomított és rosszul égetett, gyakran földes agyag 5—16 mm. falvastagsággal. Színök a szabad tűzön történt égetés foka és anyaguk minősége szerint halvány-vörös, szürke és fekete-barna. Rendszerint egyik oldaluk vöröses, a másik barnás. 7 drb. edényperem közül 5 felálló; 2 kissé kihajló. Fül 1 drb. 5 cm. széles szalagfül. A 15 eserép közepes nagyságú fazekaktól és nagy tartó edényektől származik. Néhány díszes cserepen a pont, (1 es.) lánczdísz, (2 es.) összeszőgellő egyenes vonalak (3 es.) és végül az edény oldalán részint egyenesen, részint görbén haladó, újjal húzott párhuzamos szalagdísz (2 es.) szemlélhetők. E díszítések fazekakon voltak alkalmazva.

C) Konyhahulladékok.

A szucsági őstanya felszíne oly szegény konyhahulladékokban, hogy egy ép fog és néhány törmeléken kívül mitsem lehetett találnom. Csupán a *Bos taurus*, L. állatfaj. (3 fog.) lett ismeretessé ezen őstanyáról.

Következtetés.

Valamely vidék ősrégészeti ismeretéhez nemcsak a nagyobb és gazdagabb lelőhelyek, telepek, hanem a kevésbé jelentős tanyák, állomások, sőt szórványos jellegű lelőhelyek felsorolása is szükséges;

így lehet csak idővel az illető földterület őskori lakottságának hű térképét összeállítani. E szempontból vettem ismertetés alá a szucsági őstanyát is, mert bár feltalálása óta 10 év repült el fölötte, e hosszú idő alatt sem voltam képes több anyagot és adatot összegyűjteni, mi-ből következőleg a szucsági lelőhelyet őskori „tanyá“-nak (statio) minősítem, hol az őskorban egy kis nomád népesapat állomásozott vándorlása közben. Jellemzi az ősembert a folyók melletti vándor-mozgás, a mint ezt a bácsi-toroki ősemeri tanyánál is tapasztaltuk; a folyók és patakok völgyei vezették az ősvándorokat is településeik-ben. A szucsági őstárgyak tovább menő következtetéseket nem adnak, legfeljebb azt lehet még a tárgyak tulajdonságainak összehátasából kiolvasni, hogy ezen őshajdankori nép a neolithos művelődésben élte korát.

(Apahida.)

OROSZ ENDRE.

Vajda vagy perjel?

(A két Bebek Imre).

Összes irodalmunk tudtommal még mai napig azt tartja, hogy Bebek Imre erdélyi vajda, bán stb. nejének halála után vránai perjel lett, mely minőségben 1403-ban Zsigmond király ellen fellázad-ván, nápolyi László pártját fogta; fiát pedig András és Lászlónak nevezték. Az erdélyi honismertető egyeslet „Archiv“-jának XXIX. kötetében kimutattam, hogy ez állítás alaptalan, de miután azóta még egy-két egyéb adatra akadtam, mely állításom bizonyítására szolgál, ezélszerűnek tartom, a kérdés egyszerre-mindenkorra való tisztázására a következőket felhozni.

* * *

A Biharmegyében törzsökös, ősrégi, hazai, Ákos nevű nemzet-ségből származó Máté fiai Detre és Fülöp megkapták 1243-ban a gömörmegeyi Csetnek helységet, minek következtében a széles kiter-jedésű nemzetség egy gömörmegeyi ágra is oszlott.¹ Detre fiának

¹ V. ö. a Turul 1899. évf. 112 lapjain megjelent „Nemzetségi kutatások“ című dolgozatommal.

Benedeknek tíz gyermeke volt, kik közül Domonkos (1330) a nyelvtanilag még mai napig sem tisztázott „Bebek“ nevet használta s hírneves pelsőczy Bebek családot alapította. Négy fia közül György is szerepel, ki 1358-ban Liptómegeye főispánja és királyi főzászlóvivő, később pedig a királyné tárnokmestere.

E György fia Imre¹ részt vesz 1379-ben egy olasz hadjáratban; 1380. október 11-én horvát és dalmát bán, mely hivatalt 1383. június 15-ig viseli; 1385. november 1-én orosz (halicsi) kapitány (vajda); 1386. január 20-án országbíró, mely minőségben 1392. február 20-ig találjuk; 1392. április 25-én azonban már erdélyi vajda, mely hivatalt 1393. április 28-án még viseli.² Itt mondja már most az eddigi irodalom, hogy erdélyi vajdaságot a vránai perjelséggel cserélte volna fel.

Ebből igaz, hogy 1395. január 4-e óta Bebek Imre nevű vránai perjelt mint Zsigmond hívét találjuk,³ ki később Zsigmond ellen fellázadva, nápolyi László pártját fogta és kit Zsigmond e miatt 1405-ben hivatalától megfosztott,⁴ csakhogy *Imre a perjel nem György tárnokmesternek, hanem Bebek Detre bánnak a fia,*⁵ a mivel szépen egyezik azon körülmény, hogy az 1403-ban Zsigmondtól elpártoltak és nápolyi Lászlóhoz átmentek sorában⁶ a Bebek-családból kizárólag csak Detrét és Imre vránai perjelt találjuk.⁷ Hozzá járul még az is, hogy a perjel mindig és mindenütt csak „frater Emericus“ néven szerepel, a nélkül, hogy a tőle azelőtt elfoglalt vajdai vagy világi méltóságot említenék, holott pl. Imre vajda fiai mindig Imre úr vagy Imre vajda fiai gyanánt szerepelnek.⁸ A mi

¹ Maga nevezi őt atyjának; Zichy okmánytár IV. 312.

² Fejér IX. 5, 389. X. 1, 94. 261. X. 2, 115. 157. Soproni okmánytár I. 482. Teleki okmánytár I. 239. Zichy-okmánytár IV. 492. Fejér X. 1, 678. azt mondja ugyan, hogy már 1391. november 11-én erdélyi vajda, de ez nem áll, mert még 1392. február 20-án országbíró.

³ Fejér X. 2, 279. Hazai okmánytár III. 253.

⁴ Fejér X. 8, 471. Hazai okmánytár VII. 440. 443.

⁵ Hazai okmánytár III. 253.

⁶ Osl nb. Kanizsai János esztergomi érsek; Ropo! (=Kapos) Újvári Tamás fiai János és István; Héder nb. Rohonczy András és János; Buzád-Hahót nb. Alsólendvai László, István és János; Balog nb. Felsőlendvai Péter és János; Osl nb. Asszonyfalvi Ferencz.

⁷ Hazai okmánytár V I. 443.

⁸ Zichy okmánytár V. 442. és Teleki okmánytár I. 414.

azonban még annál jobban figyelembe veendő, az, hogy míg 1395. január 4-én Detre fia Imre a vránai perjel, *addig 1395. február 14-én Imre mint címzetes vajda egyúttal kir. udvarmester*¹; ez egyúttal a róla szóló utolsó hír; halála évét nem ismerjük, de 1406. május 26-án már nem él. Szoros összefüggésben áll az eddigiekkel még azon kérdés, hogy Imre vajda és Bebek Detre között mily rokonsági viszony forgott fenn? Igaz ugyan, hogy sok életírásban és egyéb elbeszélő történelemben található, hogy Detre Imrének a fivére, de annak okirati bizonyítására minden kutatásom daczára hosszú időig nem voltam képes ráakadni. Maga Detre tőle kiadott nagyszámú okleveleiben rokonsági viszonyairól nem szólt; csak e napokban sikerült valahára erre nézve okirati bizonyítékot találnom, a mennyiben Bebek Detre nádor Liptó-Nagyvár alatt 1399 augusztus 27-én a szentmiklósi egyházat összes jövedelmeiben megerősíti, valamint már *atyja György* és hivatali elődje Ratold nb. Ilsvai Lesták nádor is megerősítette.²

Mindezekből most már kitűnik, 1. hogy Bebek Detre, ki 1383-ban Imrét a bánságban helyettesíti, később maga a bán, 1397-től 1402-ig nádor, 1403-ban nápolyi László híve, Bebek György tárnokmesternek a fia, Imre vajdának pedig az édes fivére ;

2. *hogy Bebek Imre vránai perjel nem a vajdával azonos, hanem a vajda fivérének, Detre nádornak a fia.*

¹ Zichy okmánytár IV. 586.

² Történelmi Tár. 1896. évf. 513. lap.

IRODALMI SZEMLE.

Száll az ének.

(Költemények. Irta: *Versényi György*. Kolozsvár, 1899. Ára 2 frt.)

Vaskos könyv, 207 költemény, 33 íven. Körülbelül 6—8 év munkája: eszméje, öröme, bújja, vágya, reménye van itt megénekelve. Száll az ének a Versényi szívéből, ajakáról, hol a humor, hol a költői panasz hangján. A humor mellett a panaszt legjobban szereti. Ha a természetéről dalol, — sokat dalol róla — majdnem mindenik versének a végén ott van a hasznos reflexió életének küzdelmeire vonatkozólag. A gondolat, a hang azonban mégsem pessimistikus. Inkább csak az élet fáradalmainak kifejezése az: küzdelmekre útalás inkább, mint vergődés; borongás inkább, mint kifakadás. Panasz, vád nélkül! . . . A felhő után ott van a szivárvány a következő versben. Aztán jő a humor és megint a ború, de a mely már nem csak panasz, hanem „zokogó búbanat,” nemes fájdalomnak bánatos emléke. Álljon itt egyik:

Alkonyatban.

Lemenő nap utolsó sugára
Oda tűz a szobám ablakára.
Piros fénye az üvegen játszik,
Tárva-nyitva szélesen a másik.

Orgonafa lilaszín virága
Illatot ont hallgatag szobámba.
Édes illat kebelerube árad —
S kél szívemből zokogó búbanat!

Az én kedves orgonavirágom!
Az is, az is bút hoz rám immáron.
Eszembe jut anyám koporsója,
Orgonafa-virággal beszórva.

Versényi alapjában elégikus, mint kedvencz poétája Tompa, a kinek hatása meglátszik költészetén; de sok a humoros és jóízű naivsággal írott gyermek-verse. Versényi a gyermekek jó nevű poétája is.

A „Száll az ének“-ben már kevésbé, de itt is fel-felcsillan helyenként a jóízű gyermeknek való kedélyeskedés.

Minden versében jó szíve szólal meg. A már 25 éve működő, elismert írónak jó szíve van és sokat átérez. Ez nagy előnyére, de egyúttal hátrányára is van költői működésére nézve. A míg egyfelől megragadó hangokat ad érdekes és értékes költői művek megírására; másfelől gyakran inspirálja kisebb becsű versekre. Természetesen érzései ilyenkor kevésbé lehetnek melegebbek, emelkedése lanyhább! Nagy szemlélődő tehetsége, mindenben alkalmast, szépet lát, a mit megszemléltetni óhajt. Lantja eo-hárfa és megpendül a szellő legyintésére is; ilyenkor az is természetes, hogy a hang csak pendülés marad . . . Ám a költő, ki érzésével énekel, minden dalában, gyönyörűséget érez s onnan van, hogy nem bírja kellően bírálni önmagát és másra nézve kevésbé érzéstkeltő verseit is kiadja. A ki pedig sokat dalol, mint Versényi, — 25 év alatt ez a 7-ik verses kötete — annál sok eféle kevésbé hangulatos vers összekerül.

Innét van aztán, hogy egy-egy szép vers, a csak hangulatos versikék közé kerülhet. Milyen más a hatás, mikor az igazán szép vers, hozzá méltóbb környezet mellett imponálhat! A többiek között ilyen szerencsés a következő költemény; Versényi lyrájának egyik legszebbike:

Az öreg ház.

Kis roskatag ház ó templom tövében . . .
A kályha lángja nyájasan lobog.
Fáradt fejem kezemre hajtva nézem
S áldatlan életemre gondolok.

Szelléreként hány ház bús lakója voltam!
Melyikbe volt gyötrőbb a szenvedés?
Hol, mért remegtem? hol miért zokogtam?
És az öröm?! oh az nagyon kevés!

S vaj' innen merre, hová költözöm ki?
Talán a csendes domboldalra ott,
Hol nem kell többé szívsebet kötözni,
Hol én is nyugalmat találhatok.

Ki tudja, im az avatag lakásból
Hányan költöztek megtörtén oda?
Elöttem itt lágyan subanva tánczol
Halovány árnyak libbenő sora.

Miként ha minden nedves szögletébe'
Halálhörgés zokogna . . . Borzadok.
Bagoly huhog kívül, sikong a vércse,
Vihar veri, tépi az ablakot . . .

Oh megpihenni? Milyen édes volna! . . .
 Az óra üt, munkára szólogat:
 Az éjszakának is megvan robotja,
 Lelkemre nem hoz színes álmokat.

Megyek, megyek . . . elő, elő a jármot!
 Im itt vagyok, az igát fölveszem . . .
 Oh szép az élet! Rajta! Daloljátok!
 Nem zúgolódom, békétlenkedem . . .

Ilyen meglepően szép még a többiek között: a „*Sámi László sírjánál*“ című verse, a melyben a tanítvány kegyeletes emlékezete szólal fel a feledhetetlen tanár szelleméhez . . . „*A dombok alján*“, „*Virág nyílás*“, „*Egy falusi templomban*“ című verse stb. Versényi lyrai érzése árad felénk ezekből a versekből. Nem mélységével elmékedtet; de méla bújával — ábrándoztat . . . Nem is gyönyörködtető hasonlatok, inkább érzésének költője ő, Longfellow szerint: „kinek dala önként fakad“. . . Nagyérdeme a hazafiasság, lantját sokszor hangolja a haza szeretete. Általában költői-egyénisége van minden irányban; Egyfelől jó, másfelől baj az, mert tehetsége megoszlik s a költészet minden ágában működteti. Azért van, hogy az óda- és ballada-félék kevésbé sikerülhetnek.

Előbbinél hiányzik az érzés mellől a szárnyalás tehetsége; utóbinál a mélység, a drámai erő. A balladai homálylyal teljesen szakít, a mivel szemben ugyan Arany János is tett némi engedélyeket: az „*Egri leány*“ világosabb, mint az „*V-ik László*“. Újabb ballada költőink már inkább dramatizált történeteket írnak, a balladai hang erejével és szakgatottságával ugyan, de mégis több részletezéssel és kevesebb homálylyal. Ámde Versényi a részletezésnél is tovább megyen, és így teljesen leíróvá, elbeszélővé válik, természetesen a drámai erő rovására. Ily tárgyú művei azért, mint: „*Gyöngyös Gyerőfi*“, „*Varjú Biri*“, „*Dóczi Zsigmond*“ stb. inkább kisebb elbeszélő költeményei közé sorozhatók. Így, érdekesek.

A szép kötetet mesélő és nagyobb elbeszélő költemények zárják be. Versényinek költői ereje itt nyilvánul legjobban. Itt van ő leginkább otthon! . . . Tárgyai választékosok; a magyar mesékből és történetből merít, a nyelvnek megfelelően alekszandrinos ütemeket használ s hivatottan kezeli a népies-nyelvnek üde, zamatos zenéjét. Milyen kedves, jóízű humorral van megírva a kis mese, a „*Zöldike*“, vagy az „*Argirus*“ a hol hasonlatokban is gazdag a leírás. Mindjárt az elején elringat az ilyen négy sor:

Fenn a domboldalon harmatos búzára,
 A mint rá esik a nap meleg sűgára,
 Csillog, mintha merő tiszta opál volna,
 Valami tündérművészes csodálatos dolga,

s így megy tovább is. . . .

Megható a „*Miczbánné*“ története. „*Kemény János szerelme*“ pedig szinte egy egész kis eposz, a kor történetének közbe szövéseivel népiesen elbeszélve.

Versényi könyvének érzelem-világáról egész képet nem adhat rövid áttekintésem. Arról a munkásságról pedig, melyet a költő és író már 25 éve nyújt az irodalomnak, beszámolnak művei. Az „*Aestetika hazánkban*“ című tanulmányával lépett legelőször a nyilvánosság elé. Sokat írt azután verset és prózát. Jó nevet szerzett az irodalomban s most még ösmertebbé fogja tenni nevét új könyve. Úgy vagyunk ezzel a deresedni indúlt poétával, hogy az évek nem vesznek, de mind több-több munkakedvet hoznak neki. Ereje is folyton nő. A „Száll az ének“ tehetségének határozottan izmosodását jelenti. Szálljon is az ének az ő szívéből, az ő ajakáról a magyar ég alatt! Ma, mikor a naturalizmus túltengéseivel a poezisben is kísért, midőn a vers költészet iránt lanyha az érdeklődés: nagy szükség van költőkre, a kiknek a szívét az ideálok iránt lelkesedés hevíti, a kik mernek és tudnak verset írni s átszellemülve járnak a mai sivár élet — sivár porondján, a ki oda tudja adni örömét, bűját, vérét, ifjúságát, hogy eszméivel egy-két embert gyönyörködtessen. Ezek tartják fenn a hitet, hogy a jövőnek megint csak az eszmények világának kell lennie. Ma azonban sajnálni lehet, hogy olyan költőnek, mint Versényi is, anyagi áldozatok árán: saját költségen kell kiadni műveit.

Felszeghy Dezső.

A század alkonyán.

Stein, An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Kulturphilosophie.
Freiburg i. Br. (Mohr) 415 lap. Ára 7.50, kötve 9 márka.

Stein Lajos berni egyet. philos. professornak 2 évvel ezelőtt megjelent s a hazai szakkörök részéről is kellőleg méltányolt „social-philosophiáját“ e „kulturphilosophia“ követte. „Adalékokat“ nyújt itt ez előkelő tudós hazánkfia „a nyugat európai-amerikai kulturrendszer bölcséletéhez“. Az „evolutionalistikus kriticismusnak“ s az ebből eredő socialis optimismusnak“ lelkes híve az összes 20 tanulmányban. S ezek bár különböző kérdésekről szólnak, mégis egy szerves kulturtörténeti összefüggésnek a tagjai.

De nézzük csak egyenkint a felette tartalmas főbb tanulmányokat.

Így mingyárt az első, mintegy bevezetésképen „a század alkonyáról“ értekezik. Philosophiailag letűnő századunk fejlődésére tekintve a legaktualisabb kérdés, a mi azonnal szemünkbe ötlik, jelen kulturánk kontinuitása és győzelme az egész vonalon, a miben egyúttal a történelem logikai összefüggése nyomán a jövő XX-ik századnak feladatai is foglaltatnak. Szerző tehát a Darwin-Spencer-féle evolutio elvének a

híve, ki mindenütt éles szemével az összefüggő céltörekvéseket keresi s minden egyes kornak saját igazságát kutatja. Socialis optimismusa alapján demokratizált kulturánk viláгурalmát és „aristokrátiáját“ hirdeti. El tehát minden pessimismussal az értelmi, ethikai és physikai haladás és folytonos tökéletesedés javára, s így örömmel és a jövőbe vetett erős bizalommal búcsúzik a letűnő századtól.

Hogy az emberiség kulturtörténeti fejlődésében csakugyan van kontinuitás, a 2-ik tanulmány tárgyát képező „2500 éves jubileum“ fényesen igazolja. A philosophia az az egyedüli törzsfő, mely 1900-ban fogja megülni 2500 éves fenállásának sokat jelentő jubileumát. Nincs az az intézmény vagy tudomány, mely a görög Thalestól a német Nietzscheig terjedő bölcsülethez hasonló 2500 éves kontinuitást felmutathatna. S ez új alkalmat szerzőnek arra, hogy olyan birálati sétat tegyen a philosophia egyes tudományágai körül, s kimutassa, hogy a socialphilosophiai problémák azok, a melyek századunk alkonyán a legjobb kutató szellemeket foglalkoztatják.

A 3-ik tanulmány, a melyet *Alexander Bernát* a magyar tud. akadémiában olvasott fel, „a fejlődés elvéről“ szól „a szellem történetében“. S itt szerző azt a meggyőződését vitatja, hogy „az immanens teleológiai fejlődés e történet mozgató elve“ az egész vonalon. Természetes, hogy ez elv a történelem pusztán csak „regulativ“, nem pedig „konstitutiv“ alapelvének tekintendő. Élénken szemlélteti ez immanens teleológiai fejlődés alapelvét a 4. és 5-ik tanulmány is, mely „a görög philosophiának első föllépésével“, illetve *ephiosophia* „kontinuitásával“ foglalkozik „az arabok gondolatvilágában“.

„A logikai kontinuitásnak egyik tipikus példájával az emberi szellem történetében“ különösebben is foglalkozik a 6-ik tanulmány. E tipikus példa a *determinismus* problémája, mely 2000 év óta soha sem nyugodott s ma is teljes energiával foglalkoztatja egy *Spencer*, *Stephen*, *Sidgwick*, *Shurman*, *Steinthal*, *Wundt*, *Sigwart*, *Paulsen*, *Bon*, *Stock*, *Stern*, *Quetletst*, *Ottingen* és nálunk *Öreg J.* és *Pauer I.* ethikáit.

A 7-ik tanulmány a „*biographika módszertanáról*“ szól, és pedig „különös tekintettel az életrajzi művészetre a bölcsélet-történeti kutatás szolgálatában“. „Uratlan jószág“ volt az, mivel nem volt annak sajátos törvénye és magas irodalmi kora daczára maig sincsen sajátos technikája. *Comte* óta keressük annak jogosultságát, alakját, terjedelmét és határait. Minden komoly életrajznak históriai és paedagógiai-ethikai czélja van. Herbart példájára rendszerezőre van annak szüksége. *Gomperz* „*Griechische Denker*“ és *Windelband* „bölcsélet-története“ (2. kiad. 1899.) annak klasszikus mintaképe.

A 8-ik és 9-ik tanulmány *Nietzsche*-ről szól. Az előzőben „utolsó művét“ tárgyalja, mely befejezetlenül „*Der Wille zur Macht*“ cz. alatt maradt reánk. „*Antikrisztus*“ cz. első kötetében hadat üzen a keresztyén

kulturának és azt vitatja, hogy „Borgia Cäsarral“ nem az élettelen keresztyénség, hanem az „Übermensch“ élete kerül a papi székre. E mű Stein szerint „bölcészeti testámentumának“, „az összes értékeket felforgató eljárása („Umwertung aller Werte“) végső következményének s piramidális rendszere legszélsőbb csúcsának“ tekintendő. Stein utóbbi tanulmányában tiltakozik a philosophia nevében ama „anarchikus“ eljárás ellen, a mely szerint az aphoristikus Nietzsche 1897-ben a Frommann-féle „philosophia klassikusok“ közé vétetett föl.

A 10-ik tanulmányában Stein „a sociologia lényegéről és feladatáról“ szól. Comte és Spencer teremtette meg mint tudományt, pedig maig sincsen biztos helye a tudományok organismusában. Tárgyát több rokon tudománnyal osztja meg. Így a történettel, a kulturhistóriával, a történetbölcselettel, az összehasonlító néprajzzal, embertannal, a nemzetgazdaságtannal és a morálstatistikával. Közös tárgyuk az emberi társadalom, már t. i. az emberi együttélés és együttműködés. Legtágabb értelemben véve *socialphilosophia*, a melynek tárgya „Das menschliche Zusammenwirken von allen Seiten“, s így egészen természetszerűleg a socialis ethikára kell átvezetnie. Mint tudomány képviseli a societas közös céljait, azaz az emberi nem örök érdekeit. Ez alapon fölveszi a tudományos küzdelmet a társas emberiség javára a Stirner-féle „Einziger“ és Nietzsche-féle „Übermensch“ vad individualistikus és egoistikus elméleteivel szemben.

„Az emberi társadalom, mint bölcséleti problema“ a következő tanulmány tárgya, mely ma akut stádiumba jutott. Itt is csak az összehasonlító történeti módszer vezet célhoz. Az individualismus s az universalismus szélsőségeit kell elkerülnie. A socialis kosmosban lehetséges az ellentétek kiegyenlítése a socialis optimismus álláspontján.

„Az életcél és életfelfogás“ a következő tanulmány címe. Az utolsó évtizedben nagy haladás észlelhető az ethikai stádium terén. Egy sociologiai új kantianismus stádiumába jutottunk. Az egyéni és társasélet céljának és értelmének kipuhatólása a fődolog. Főelve így hangzik, hogy azért akarunk erkölcsiek lenni, mivel boldogok akarunk lenni. A világnak s az emberi életnek összefüggését kutatva magunk is tanulunk és nemesülünk. S ezzel meg is van oldva az akarat és az értelem primátusának ősrégi kérdése az ethikában.

Ez vezet „a Darwinistikus és socialistikus ethika“ kérdésére, melylyel a következő tanulmány foglalkozik. Darwin óta az evolutionismus elve lépett előtérbe a tudományban. Kant és Darwin összeegyeztetése a jövő század megoldandó feladata. Egy socialis világnézetre kell törekednünk az egész vonalon.

„A természeti és az erkölcsi törvényről“ a 14-ik tanulmány szól. Előbbi a lét, utóbbi a kötelesség világára irányul. A kriticismusnak az evolutionismussal kell legális házasságra lépnie az ethikában. Az erkölcsi törvény jövő formulája Stein szerint így hangzik: Cselekedjél

úgy, hogy minden egyes cselekedetteddel nem csupán *saját* életted, hanem egyúttal *felebarátaid* életét s főleg *a jövő nemzedékét* emeled és biztosítsad. Az erkölcsi energia alaptörvényét az újkor valamely Mayer Róbertjének kell fölfedeznie. Előbb dolgozzunk a sociológián, mint az erkölcsök physikáján, míg a jövő nemzedék valamely lángelméje megtalálja és szerencsésen meg is formulázza az erkölcsök metaphysikáját, s annak tárgyát az általános érvényű erkölcsi törvényt.

A 15-ik értekezés tárgya „*a kísérleti paedagogika*“. A Herbart-féle spekulatív dogmatikus módszerrel szakítanunk kell, s helyébe az inductiv-kísérleti módszert kell követnünk. A tapasztalat a paedagogiai reformok kiinduló pontja. E kísérleti paedagogikának mindenekelőtt a statistikailag beigazolt túlterhelés kérdésével kell foglalkoznia. Paedagogiai rendszereinket a biologia törvényeihez kell alkalmaznunk.

„*Gedanken-anarchie*“ és „*Gefühls-anarchie*“ a következő 2 értekezés tárgya. Valósággal az irodalmi ököljog korát éljük. Pedig a gondolatok anarchiája „*generalisierter Ich-Wahn*“. Nietzsche anarchismusa a legföltűnőbb typusa. Logika fegyelmzésre van szüksége a mi korunknak főleg a politikában. Az érzelm anarchiája „tanulságos adalék a mysticismus psychológiájához.“ mint a „*philosophia* napjának állandó árnyékához“. Az érzelm fegyelmzett alakjának megszentelt talaja a vallás. Kultúrrendszereink világhuralma érdekében szakítanunk kell minden homályos mysticismussal, s a józan emberi értelem felvilágosító uralmára kell törekednünk.

Szerző „*a vallási optimismus*“ híve, a melylyel a következő tanulmány foglalkozik. Csakis annak alapján épül fel egészséges kultúrrendszer, míg a pessimismus sorvasztó hatással van az emberiségre. A világegésznek egységében és észszerűségében, nemkülönben az emberi nem végtelen tökéletesedési képességében áll a vallási optimismus sarkalatos alapgömgája. Főbb képviselői a mosaismus s annak további kifejlődése a keresztyénség, míg ezzel szemben az élettelen pessimismus melegágya a buddhismus.

A hágai békeconferentia számára írta meg Stein „*Die Philisophie des Friedens*“ cz. 19-ik tanulmányát. Egy katonai tekintélynek „háború bölceletével“ szemben szerző optimistikus alapon azt vallja, hogy nem a háború, hanem csak a küzdelem elválaszthatatlan az emberi természet-től. A béke bölcelete mellett igen találóan csoportosítja Stein a sociologiai, paedagogiai, politikai, technikai és öconomiai motívumokat. A kulturemberiség társadalmi processusa a *kulturállamok szövetségét* czélozza a XX-ik században, a melyben a katonai embertypust a socialisnak kell felváltania. A socialphilosophia többé ki nem térhet az örök béke problémája elől.

Az utolsó tanulmány „*a XX-ik század politikai és socialis feladataival*“ foglalkozik. A nyugat európai-amerikai kultúrrendszeré a

jövőben a világalom, a melyen belül a germán népszellem viszi a főszerepet. A miért is a kulturállamok szövetségére, az intelligentia világalalmára kell törekednünk. A népesoportok pacifikálása megköveteli az egyes társadalmi rendek pacifikálását. A socialis béke legyen jövő socialpolitikánk követendő vezérfonala, a mi csak úgy lehetséges, ha szakítani tudunk *Marx* kollektivismusának és *Nietzsche* individualismusának socialis szélsőségeivel. A történelem értelme nem lehet más, mint „die Heranbildung des höheren Menschen-typus, des *Socialmenschen*“. S ha mult század alkonyát a *politikai* és *vallási*, úgy századunkét a *socialis felvilágosodás* korának lehetne nevezni.

Valóban becses „adalékok“ *Stein* optimistikus sociologiai ízű és tárgyú értekezései és tanulmányai századunk alkonyán egy jövendő kulturphilosophiához. A socialis kérdésnek a philosophia elvi szempontjából való megítélésében social- és kulturbölcséleti műve úttörőnek fog bizonyúlni. A legmelegebben ajánljuk a jó németességgel is megírott s gondolatokban és tanulságokban felette gazdag művet illetékes szakköreink szíves figyelmébe.

Eperjes.

Dr. Szilávik Mátvás.

KÜLÖNFÉLÉK.

A csiki krónika egy jegyzetes példányáról.

A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium könyvtárából nemrég a csiki krónikának egy Farkas Nep. János-féle kéziratos példánya került az „Erd. Múzeum“ szerkesztőjéhez.

Miután ezt a székelyek történetével foglalkozó szerkesztő megbízásából a Székely-féle 1818-iki kiadással összehasonlítottuk: minden értelmi és orthographikus különbséget — különösen a személy- és helynevek írásmódját — feltüntetve, a két szöveg közt mintegy 250 eltérést találtunk. Az összehasonlítás ellenőrzésére több helyen egy harmadik példányt is használtunk, mely éppen azé a Szigethy Gyula Mihály székely-udvarhelyi ref. tanáré volt, ki maga is hitt a krónika hitelességében, s annak tartalmát még 1836-ban tüzetesen ismertette, szinte mondhatnók, hogy lefordította.¹

A krónikát sajátkezűleg másolta le egy nyolczadrétű, lány táblájú, kéziratos könyvébe, melyben ezen kívül több apró jegyzete, s néhány verse is van.² Akár ezt, akár a marosvásárhelyi példányt vetjük össze

¹ Felsőmagyarországi Minerva. Tizedik évf. Negyedik köt. Kassa. 1836. 164—181 old. A fordítás és értelmezés azonban pár helyen téves.

² Eredetije a székely-udvarhelyi kollégium könyvtárából volt Szádeczky Lajos dr.-nál.

a nyomtatottal, az összehasonlítás kilencz-tizedrészben a kéziratok előnyére dől el, a melyek közül ismét a vásárhelyi tisztább és jobb. Ez nagy ívalakban, széles margókkal, 15 oldalra terjed, s hihetőleg vagy épen Farkas Nep. János somlyói pap kézírása, vagy az ő kéziratából készült pontos, egykorú másolat.¹

Farkas Nep. János neve kétszer fordul elő benne. Először mindjárt a cím után, a hol röviden csak ennyi van: „Transumta per Joannem Nep. Farkas, praesbiter saecularis Anno 1796.“ Még egyszer ott olvashatjuk aztán abban a záradékban, melyet már egy más kéziratból Szabó Károly közölt.²

Töle származnak a lapszélékre írott rövid feljegyzések is. „Optimativae reflexiones transumentis“ a címök, s lényegében igen kevés értékest tartalmaznak. Legfőlegbb írójuknak arról a kritikátlan eljárásáról tesznek bizonyosságot, hogy egyes székely családok leszármaztatásával csak úgy dobálóznak. Mindenesetre ebben is a krónika intenióit követi. Különb első jegyzetét oda tette, a hol arról van szó, hogy a törvényszegők büntetése a *Bond* várában székelő rabonbán előtt történt.³ Míg itt a helyet jól határozza meg,⁴ már nagyot mond, mikor az Aporokat és Ugronokat minden lelki furdalás nélkül, egész kurtán a krónika által Árpád idejében szerepeltetett *Zandirhám* unokáitól *Upour*-tól és *Ougroun*-tól származtatja.⁵ De ilyen könnyen származtat más családokat is. A Sándor, Sombori, Bors, ikafalvi Dombi, a Kászon-széki Blasi, a csi-kszt.-királyi Andrási, a Szörtsei, Csáki, Lázár, csikdelnei Incze, a Nemes, Béli Lajosi, Zámbó, Török és Dósa familiák számára mind kap egy-egy heros eponymost a krónika névtömkegében.

A többi jegyzet leginkább a helynevekre vonatkozik. Egyikben a krónika Vacsárkjáról az a megjegyzés van, hogy most Vacsárcsi-nak⁶ mondják, a másik azt mondja, hogy a Sósmező, a hol Upolet fiát megverték, térség Rákos és Madaras között. Az „Alpes Tatár“ neve ugyancsak egy jegyzetben Tatár havassára van fordítva. A nyomtatott szövegben⁷ hibásan szedett Ruha itt Rüka néven fordul elő, s a jegyzet azt mondja róla, hogy most tulajdonképen Rikának hangzik. A krónika Ügy-folyója, a Fekete-Ügy, a Nyrgözt pedig a Csík és Kászon közt levő Nyerges hegy. A Bálványos vár romjai Torja és Csík-Tusnád között az erdőben megvannak, s ebben a várban volt egykor Isis

¹ A kollégium könyvtárába *Koncz József* tanár értesítése szerint — a kinek szívességéből a kézirattal foglalkozhatunk — Csíszár L. adományából került.

² Szabó K. A Székely krónika ügyéről. Kisebb Tört. Munkái II 128—139.

³ A krónika szövegében a Székely Nemzet Constitutioiban a 276. oldalon.

⁴ Jegyzete szerint: „Modo dicta Budvár, ultra, sed prope Udvarhelyinum, penes tamen Küküllő.“

⁵ Neveik után egyszerűen megjegyzi: Hinc familiae illustres Apor et Ugron.

⁶ Vacsárcsi.

⁷ 279. old.

bálványképe (!).¹ Megemlíti, hogy a Somlyó hegyén levő kápolnát tartják annak, a melyet a krónika szerint még Szent-István király állíttatott Becsek fiaival.² A krónika Gümét-je és Güméz-e a Gimes szoros, a Kükül a Nagy-Küküllő folyó, a „terra Kadits ducis“ most Kadicsfalva s Uopour fiának Görgőnek saját nevééről nevezett lakhelye vagy Gyergyó, vagy Görgény. Kénur fiát Gergelyt a Lokott havasára úzték, — a mely a Lok-kal egyértelmű,³ — a legkisebbik fiúnak pedig a Küküllő mellett Agy-földén jutott hely, s ez ismét egyik jegyzet szerint „talán“ a későbbi Agyagfalva. A krónika Nascalat havasa az, a melyből a Tatros vize ered, Csíkfalva nevét pedig Szent-Mihálynak a Vacsáresi-felé eső része tartotta fenn.⁴ Ezeken kívül van egy hosszabb s érdekesebb jegyzet is, de még mielőtt erre térnénk, röviden egyes eltéréseket meg kell, hogy említsünk.

Első sorban a marosvásárhelyi példány rabonbán helyett egész következetesen rabonbánt ír.⁵ De ez még nem lényeges. Sokkal érdekesebb, hogy a köre vésett törvények sok magyarázatra okot adott, nevét e példányból tisztázhatjuk. Most már egyaránt mellőzhetjük a krónika nyomtatott szövegéből a Hat Kő-ver-t,⁶ Zsombori Hat kő-törvényét, s Szabó Károlynak Hat Kew-zer-ét,⁷ mert a kérdéses elnevezés igazi alakja egyszerűen *Hat kövek*. Két más eltérésnél a vásárhelyi példány valamivel többet tartalmaz a nyomtatottnál. Ugy hisszük elég mind a kettőt szárazon egybevetni.

A Székely-féle kiadás 279. oldalán :

Blasu Filius maximus Markatis Gázon,

A vásárhelyi példányban :

Blásu *inter quos Harkáz constitutus est* Blasu filius maximus Horkatis Gázon.

A Székely-f. kiad. 286—7. old.

... Ducem Andoras post mortem Fratris sui gentiles Homines in Arce Gyula capite plecti curat, ...

A v helyi péld.

... . Ducem Andoras *in prandio occidit, sibique vendicavit Terram Supremi Ducis Andorás, qui erat Filius Generosi Militis Zámbou,*⁸ filii Szerány.

At Béla, Transylvaniae vajda rescuens Siculorum Christianorum caedem ducisque Andoras post mortem Fratris sui. etc. . . . .

¹ Exstant rudera hujus in sylvis inter Torjám et Csik Tusnád olim *Tós Nád*. In hac arce erat idolum Isis.

² A krónika a 280. oldalon. — Az erre vonatkozó jegyzet így szól: *Traditio fert in monte Somlyo hodie exstans sacellum fuisse.*

³ Possibile, nunc Lok.

⁴ Csígfalva alakban még Orbán Balázs is említi. Székelyföld leírása II. 43. old.

⁵ Csak egyszer látunk rabonbánt, egyszer ramonbánt s egyszer rabarbánt. Valószínűleg mind a három tollhiba.

⁶ A krónikában a 277. old.

⁷ A szómagyarázat Szabó Károlynál. Kisebb tört. munkái. II, 58—59.

⁸ Jegyzetben: Zámbó familiae truncus.

Épen így a számos eltérés illusztrálására már a krónika első lapjáról¹ felhozhatók a székely nemek elnevezéseit, melyek közül azonban csak egyiké nagyobb, s úgy látszik, hogy ez is sajtóhiba (Háloni = Halom). Lényegesebb ezeknél a később előforduló sok különbség a tulajdonnevekben. Ilyenek pl. a következők:

A Székely-féle kiadásban:

Sarloirim Kakhaib
 Bucsinio
 Busona
 Szombathely ally
 Lonconarath
 Trarh
 Dobi
 Suragny,
 Jama arre Tseke parens
 Band²
 Borz
 Jorona
 Zrinany
 Boutron
 Blacceorum
 Ursloron
 Stelenae
 Onut
 Zoltán
 Isinne
 Hono
 Matnada
 Muhoel
 Fluvium Dán
 Patancha
 Janlagvár
 Dutka
 Sakate
 Dominum Zöld
 Abraam Luica Dudon
 Veére
 Anna Mikov
 Duanum
 Poarkotzi
 Joannes Filii
 Sanderbechi
 Halobechum
 Poladum

A marosvásárhelyi példányban:

Sarlowin Karszaib
 Butsuio
 Butona
 Szombat hegy ally
 Louconuarah
 Tzuth
 Bobi
 Sterayny,
 Jáma, Orre, Tseke, parens
 Bond
 Botz
 Forrona
 Zimány
 Bourzon
 Blacorum
 Ursulczon
 Stelerae
 Onuc
 Zalán
 Isume
 Hound
 Maetriada
 Michaël
 Fluvium Don
 Potárka
 Ján Lajoos³
 Dottka
 Lokott
 Damianum Zöld
 Abrám, Linea Dudor
 Reva
 Pauli Mikoo
 Daanum
 Barkoczi
 Joannes Filep
 Scanderbechi
 Halibechum
 Bladum

Ha a krónika külső hitelességét pontról-pontra czáfogatni akar-
 nók, akkor mindenesetre foglalkoznunk kellene a tulajdonnevek orto-

¹ Székely-f. kiadás 276.

² Csak egyszer, a 281. oldalon.

³ Jegyzetben: Lajosianae familiae ortus ex inde.

graphiájával is. E tekintetben nagy az ingadozás. Alig van az egész szövegben állandólag következetesen írott név. A védelmezők ezt szertették a különböző korú oklevelek rovására venni, s azt az állítást is megkoczkáztatták, hogy ezeket és a hasonlókat csak a másolásakor írták át. De erre ismét azt kérdezhetjük: mi értéke van egy olyan másolatnak, mely állandóan az önkényesség és következetlenség jeleit mutatja? Azonban felesleges munkát végeznénk, ha a krónika hamisságát részletesen bizonyítgatnók, mert aligha van most a ki eredetiségében higgyen. Különböztet már ezelőtt húsz évvel Marczali rá mutatott azon állítás képtelenségére, mintha Radagais gót király idejétől (Kr. u. 407) fogva 1533-ig épen Csíkban oklevelek maradhattak volna. Ugyan ő figyelmeztet arra is, hogy a krónika a XI. sz.-ban csángókról beszél.¹ Már mest ezekhez vegyük még oda, hogy „eredeti oklevelek alapján“ tudja, miszerint a lengyeleknél valaki a XIII. sz. első felében *ezeres kapitány* (!) lehetett,² s egész sor nevezetes eseményt hoz csaknem elválaszthatatlan összefüggésbe azzal az állítólagos áldozókehelyzel, melynek 1412-re datált hamis évszámát *1533-ban* szövegébe veszi, holott erről az évszámról még a krónika hitelességének egyik legbugzóbb hirdetője, Orbán Balázs is kimondja, hogy a múlt században koholt „nagyon ügyetlen hamisítás.“³ Végül ugyancsak a krónika a 156 latin és görög nyelvű oklevélből összeállított tartalmának hitelességét „diáktalan embö-rök“-kel bizonyíttatja. Ez még akkor is nevetséges lenne, ha igazán használták volna az állítólagos okleveleket.

Most az a kérdés, kik voltak a hamisítók; mikor és mily alapokon hamisítottak?

A vásárhelyi példányban ezekre a kérdésekre is találunk némi útbaigazítást. De mielőtt erre térnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a hamisítóknak nem volt tulságos nehéz munkájuk. Egész sereg könyv lehetett már birtokukban. Azonkívül 1794-ben Erdélyben, Kolozsvárt tartózkodott *Kovachich* Márton is, a kinek művében 1798-ban, tehát alig másfél évvel a krónika feltűnése után, adatok jelentek meg a székely nemekről és ágakról. Miért ne ismerhették volna ezeket az adatokat a hamisítók akár *Kovachichtól* magától, akár másodkezűleg? Vagy miért ne kaphatták volna meg azokat ugyan ők a székelyföldről is, mikor Bécsbe, a honnan *Kovachich* közli azokat, nagy valószínűséggel ismét épen a Székelyföldről Marosvásárhelyről⁴ kerültek? Mindenesetre ezek is eljuthattak úgy Csíkba, mint maga a krónika még 1796-ban Székely Mártonhoz, a Maros-szék határán, Sáromberkén lakó ref. paphoz, vagy Zabolai ügyvédhez, a kik még ugyanezen évben a történetkedvelő társaságnak benyújtották. S a *Kovachich* által közzétett adatokat a

¹ A magyar történet kútfői az Árpádok korában. 133. old.

² Így, magyarul, a nyomtatott szöveg 291. oldalán.

³ Orbán B.: A Székelyföld leírása, II., Csíkszék 59.

⁴ Székely Oklevéltár 79, 80 és V. 66—69. Az utóbbinál lásd *Szádeczky* megjegyzéseit is.

hamisítóknak valóban ismerniök kellett, mert a nemek neveinek sorrendje s csekély eltéréssel orthographiája is a krónikában és Kovachichnál teljesen azonos.¹

De most már térjünk át a vásárhelyi példány jegyzetére.² Ebben Farkas N. János a csík-karczfalvi másként nagy-boldogasszonyfalvi³ templomot egynek veszi azzal az áldozóházzal, melyet Zandirhám özvegye Rákos szomszédságában⁴ nem messze a víztől, a Vacsárkon túli földön 888-ban emelt. Ugyanerről a templomról 1802-ben Németi kanonok, az akkori plebános is azt írja Aranka Györgynek, hogy 888-ban építették.⁵ Mind a két paptól értesülünk arról, hogy 1796-ban a templomot megbontották, s Németi megírja, hogy benne és körülötte miféle régiségeket kaptak, Farkas pedig egy ott talált feliratos követ említ. A templom építési korára nézve ez tévesztette meg mind a kettőjüket. A kő felírata ugyanis, — a mint Farkasnál fenmaradt — a IX. században szokásos félnyolczas arab számjegyekkel az 1444. évszámot mutatta. Ezt sem Farkas, sem Németi nem értették meg, a 4-eseket 8-asoknak olvasták, az 1-est előlük elhagyták s így az 1444-ből 888-at csináltak. Ez a hibás olvasás nyújtott aztán alkalmat, hogy a datumhoz történetet faragjanak. Az évszám azt is elárulja, hogy a krónika, vagy legalább annak egyrésze 1796-ban készült. A csík-karczfalvi templomban ugyanis akkor találták az addig valószínűleg bevakolt feliratot.

Miután pedig a félreértett évszámot Farkas N. János hozza fel a szöveg hitelességének bizonyására, s úgy ő különösen a család- és helynevekre nézve is czélzatos megjegyzéseket tesz, azt kell hinnünk, hogy a krónikát vagy egyenesen ő koholta, vagy legalább a hamisításról tudnia kellett.

Kelemen Lajos.

A pusztakamarási templom kriptája.

Pusztakamarás, a báró Kemény család ősi birtoka, régtől fogva napjainkig nagy szerepet játszott ez előkelő főúri család történetében. Ott nyugszik (már nem a kriptában) br. Kemény Zsigmond is, a kitűnő publicista és regényíró.

A pusztakamarási régi templomot a múlt század derekán építtette újra gr. Kemény Ádámné sz. Rhédey Druziánna grófnő. 1886-ban

¹ Lásd krónikát a 276. oldalon s Kovachich közleményét a Székely Oklir. II. 79, 80 és V. 66—69. lapjain.

² A jegyzet egész terjedelmében a következő: Nota: Conjectura non improbabilis fieri potest: hanc aedem sacrificiū fuisse modernam ecclesiam, seu templum Nagy-Boldog-Asszonyiense, quia dum istud ad latera 1796. extenderetur, repertus est ibi lapis liminaris hac inscriptione (XV. sz.-beli arab félnyolczas jegyekkel az 1444 évszám) antiquitas praeterea murorum, caementis et absque o(mn)i tegula lapides compositi probabilitatem non inanem inducunt, (et huju)s descriptionis adaequatae con(ven)it, et ejus temporis circumstantiae,

³ Oltfalva, Dánfalva, Karczfalva és Jenőfalva együtt alkotják a Nagy-Boldogasszonyfalva egyházközséget. (Orbán B. Székelyföld II. 86).

⁴ „In fine Rakussii“. Leghelyesebben *szomszédsággal* fordíthatjuk.

⁵ A levél Orbán Baláznál. Székelyföld. II. 87 és 88. old., a jegyzetben.

ismét újra építették a tőle leszármazott utódok, a grófnő egy régi levelében foglalt ohajtása szerint.

A legújabb restaurálás alkalmával, hogy miket találtak a kriptában, azt egy a br. Kemény család tagjai közt váltott levél töredéke így beszéli el:

„Először is a kriptát bontották fel, a mi nem annyira kriptának mint egy hosszú bolthajtásos síkátornak nevezhető, melyben egészen összeesett állapotban két nagy koporsó volt, és két kis gyermek koporsó. Az egyikbe egy hatalmas ember csontváza volt, de sem ruha rajta nem volt, sem pedig semmi fegyverzet, erről talán levették az értékesebb tárgyakat, mikor Gróf Rhédey Druzsánná Báro Kemény Ádámné 1753 körül újra építette a templomot. A második koporsóban egy asszony csontváza volt, himzett selyem ruha volt rajta, mely még most is oly kemény és ép állapotban van, hogy mikor húzták, pattogott, derekán magyar váll, és lábain papucs maradványai, a talp meglehetősen ép volt, ékszer éppen semmi; a harmadik fiatal leány lehet, ennek a nyaka körül volt az a csipke, melyet a skatulyában küldök, látszik, hogy hátul csatt kellett volna, hogy összetartsa a csipkéket, de ez gombostövel volt összekasztva, melyet az idő rézrozsáival futott be. A másik csipke egy kis koporsóból való, talán a dereka körül volt téve a gyermeknek; az ötödik koporsót nem bontották fel, mert ez még meglehetősen összetartott, mit az eszközölt hogy az egész kis koporsó talán fehér selyemmel volt behúzza, és három helyen pántlikával (mi most sárgás, de vagy kék, vagy rózsaszín lehetett) volt körülvéve és megkötve, reá szorítván egy kis koszorút; nagy csinosággal és gonddal lehetett kiállítva a szegény mama által, mi mostanig megtartotta számára a kegyeletet, és hozzá nem nyúltak, úgy is kis gyermekhez olyan értékes holmit nem tettek. Se név sem évszám nincs a koporsón.

Sok kutatás után úgy gondolom, hogy kikaptuk, kik nyugosznak a kriptába; minden arra mutat, hogy Kemény Boldizsár, (a fejedelem testvére),¹ és felesége Bornemisza Zsuzsánna (meghalt 1654.)

Ez a kriptá nem azon időből való, mikor a templom először épült, mert most hogy a fundamentumból is kiszedtek jó mélyen, látszik, hogy az első templom leégett, mert a fundamentumba bemenő gerenda végek egészen szénné vannak égve, és a pádimentum deszkákból maradt darabok, szén és törmelék fölé épült egy más gerendázat, mely elkorhadva látszik, olyanformán, mint a faholmi a kriptába. Tehát az égés utáni templom építéskor készülhetett a kriptá is. Erre a korhadt pádimentumra egy kevés törmelék fölé jött az új padlózat, az, melyet most szedtek fel. De majd ha a Pusztá-Kamarási templom egyszer a sok idő múlva újra épül, nem fogják mind ezt tudni, ha írásban el nem teszik, hanem azt hiszik, hogy csak az első építés a mostani, miután mind ezen phasisok elmosódnak az új építéssel.

¹ Erről Kemény János fejedelem önéletírásában ezt írja:

„Az szegény öcsém Boldizsár, Kolozsvármegyének főispánja, udvarhelyszéki főkapitány, ifj. Rákóczi György fejedelemnek főlovászmestere is vala, tökéletes erkölcsű, egyébíránt jeles, nyájas, bátor ember, hatalmas vadász ember vala, kit in anno 1657. 16. febr. délyest tájon 3 óra tájban homlokon lövének, csak nem messze tőlem sambori hostátban, az akkori boldogtalan lengyelországi hadakozáskor, elfelejthetetlen szomorúságomra, mint ki igen gyermeki állapotjában maradván árvájúl gondviselésem alá, nem különben mint gyermekemet tartottam, neveltem s volt ő is hasonló engedelmességgel, kinek az Úristen adjon boldog feltámadást. Az megnevezett szegény öcsémnek testét kisírtetém vissza Lengyelországból öregjebb fiammal, Kemény Simonnal Erdélyben, egyébíránt az is mostan talán velem együtt raboskodnék. (T. i. Krimben a tatár fogságban, hol önéletleírását szerkesztette).

A kapocs, melyet a két csipkével együtt küldök, az asszony vállán volt, először tűzbe tettük, hogy a rézrozsda róla leégjen, azután minden kitelhető módon takarítottuk, hogy ki lehessen venni, miféle anyagból van, de szebbre tisztítani nem lehetett, mi azt hisszük, hogy réz, és be volt vonva selyemmel.

A templom falába sok faragott kődarab is volt, ezek az elégett templom összetört maradványai lehetnek. Egy palaköbe következő betűk voltak bevésve A. D. 1761“.

*

Eddig tart a levél-töredék, melyhez dr. *Kuun Géza* grófné szül. *Kemény Vilma* báróné szívességéből jutottunk, a ki kriptából kikerült reliquiákat kegyelettel őrzi.

Sz. L.

A „**Régi Magyar Könyvtár**“, a Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő, hézagpótló vállalat újabb kötetei a következők: I. *Fazekas Mihály versei*, kiadta dr. *Tóth Rezső*. (Ára egy forint). A „Ludas Matyi“ költőjének versei 1836-ban jelentek meg, de ez a kiadás már régóta könyvészeti ritkasággá lett. Azért új kiadásuk érdemes és hasznos munka volt, mert Fazekast fontos hely illeti meg költészetünk történetében. Tóth Rezső e kiadásba fölvette „Ludas Matyit“ is, úgy hogy az olvasó e kötetben Fazekas összes költői műveit kapja. Igen emeli a kiadás becsét a terjedelmes (94 lap) bevezetés, melyben Tóth Rezső a költő életét és munkásságát igen behatóan tárgyalja és főleg összefoglalja mind azokat a tanulmányokat és föltevéseket, melyek a „Ludas Matyi“ tárgyának eredetére vonatkoznak. A bevezetésnek e kimerítő fejezete igen becses adalék az összehasonlító irodalomtörténethez. — II. A „*Gesta Romanorum*“ világhírű mese-gyűjteménynek magyar fordítását Haller Jánostól (1695) újabban kiadta *Katona Lajos*. Hat század olvasói gyönyörködtek e gazdag műben, melyből az összes európai nemzetek költői hálásnál hálásabb tárgyakat merítettek. A rendkívül érdekes munka nem kevésbé érdekes történetét behatóan fejtegeti *Katona* a terjedelmes bevezetésben, melyben a gyűjtemény eredetét, elterjedését és fordításait alaposan tárgyalja, behatóbb figyelmet fordítva a hazai Gesta-kéziratokra, melyekről a külföld eddigelé tudomást nem vett. Ezenfelül a jegyzetekben gondosan veti egybe Haller fordítását az 1508-iki eredetivel és kimutatja, hogy a „Gesta“ már középkori kódex-irodalmunkra, de későbbi költészetünkre és népmeséinkre is hatással volt. Az 515 lapra terjedő szép kötetnek, melyet az első kiadás címlapjának hasonmása díszít, ára 2 frt. — III. *Faludi Ferencz: Téli Éjtszakák* cz. művét kiadta *Rupp Kornél* (Ára 80 kr.) A jeles író egyik legértékesebb és legérdekesebb könyve ez, melyet Faludi 1778-ban írt s Révai Miklós adta ki 1787-ben. A nyolcz éjtszakába foglalt elbeszélések nagyrészt idegen (spanyol és francia) forrásokból származnak, de Faludi teljesen magyarokká alakította át, úgy hogy a múlt századi magyar társas életnek érdekes képeiivé lettek. Stílje és előadása, e műben is magyaros, nyelvtelhetsége itt is rendkívülinek bizonyúl. Egyes párbeszédei és leírásai remekes; nyelvének szemléltető ereje és keresetlen csínja megérdemlik a tanulmányt. Az új középiskolai tantervméltán vette föl a kötelező magyar olvasmányok közé.

A „királyi könyvek“ székely oklevelei.

Az országos levéltárban őrzött gyulafejevári káptalani levéltárban és kolozsmonostori konventi levéltárban levő Liber Regiusok székely vonatkozású okleveleinek regestái.

(Első közlemény).

1896/97. telét Budapesten töltvén, volt tanáromtól dr. Szádeczky Lajostól felszólítást kaptam, hogy az erdélyi fejedelmek Liber Regiusaiban levő székely vonatkozású okleveleket nézzem át és azoknak regestáit írjam ki. Én a felszólításnak készséggel tettem eleget.

A gyulafejevári káptalanban 29 Liber Regius van, de ebből 1 folyó számmal kettő van jelölve, az egyik a Báthory Kristóf és a másik Zsigmond idejéből, míg a 9. és 17. hiányzik; — a kolozsmonostori konventben 4 van, én az utóbbiakból azonban csak az 1591 és 1596 jelzéssel levő Liber Regiusokat használtam.

Az oklevelek regestái Báthory Kristóf uralkodásával kezdődnek. Báthory István fejedelemsége idejéből egyet sem találtam, a II. János okleveleinek a regestáit pedig közölte Szabó Károly a Székely Oklevéltár II. kötetében.

Közlöm a birtokadományozásokról, birtokban való megerősítésekről, nemesítésekről, lófősítésekről, gyalogosításokról, czéhlevelekről, stb. szóló oklevelek regestáit.

A rövidítésekre megjegyzem, hogy a birtokadományozásokról, megerősítéseknél nem rövidítettem. A többieknél pedig u. f. a. = újabb fejedelmi adomány (Nova donatio) lof. = lófősítési (primipilatus) n. = néhai; nem. = nemesítési. (nobilitatio) A fejedelmek nevével pedig A. M. = Apaffi Mihály; B. A. = Barcsay Ákos; B. G. = Báthory Gábor; B. I. = Boeszkai István; B. K. = Báthory Kristóf; B. Zs. = Báthory Zsigmond; Bn. G. = Bethlen Gábor; Br. K. = Brandenburgi Katalin; I. és II. R. Gy. = Rákóczy György.

A kötet és lapszám jelzésénél pedig kétféle módot követtem. A hol a regesta végén egy római és egy arab szám van; ott a római szám a kötet számot, az arab a lap számot jelenti; ezek a gyulafejevári káptalani levéltárban levő L. R.-ban levő oklevelek regestái. A kolozsmonostori konventben levőknek pedig ilyen a jelzések: Km. c. 1591 v. 1596.: 42.

Dr. Vass Miklós.

Abódi Gergely (Dálnok) gy. B. G. Gyulafejevár, 1608. jun. 10. V. 72.

— **István és János** (Makkfalva) gy. B. G. Gyulafejevár, 1608. jun. 10. V. 72.

— **János** (Vaja) lof. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXXVI. 602.

— **Péter és Máté** (Dálnok) lof. Bn. G. Gyulafejevár, 1622. jul. 6. XI. 26.

Abos Mihály (Berzova) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban 1655. jul. 7. XXVI. 605.

— **Mihály** (Csik-Jenőfalva) nem. U. o.

Abrán (Csik-Szt.-György) János nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.

Abránfalvi Katalinnak, Hajdu Péter (Udvarhely) nejeének Fenyéden két jobbágy telket ad II. R. Gy. Gyulafejevár, 1653. márcz. 12. XXVI. 211.

- Adorján** (Gy. Ujfalu) András lóf. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1625. aug. 9. XIII. 48.
- i (N.-Adorján) lóf. B. G. Maros-Vásárhely, 1609. decz. 15. VI. 410.
- Ádám** István (Sóvárád) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- János és Lukács (Nagy-Ajta) nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1650. márcz. 10. XXIV. 318.
- Ágoston** Bálint (Geges) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- Gergely, György, István, Mihály és Pál (Baroth) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587.
- Márton (Ilyefalva) lóf. Bn. G. Szárhegy, 1616. márcz. 1. VII. 144.
- Agyagfalvy** (Agyagfalva) János lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1588. jul. 22. II. 39.
- Ákác** Imre és István (Csik-Szt-Tamás) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 608.
- Ákosfalvi** János és testvére Bálint (Ákosfalva) nem. I. R. Gy. Kolozs-vár, 1639. decz. 7. XIX. 149.
- Alárdi** Ferencznek (Panyith) u. f. a. a kerelő szentpáli kastélyára B. Zs. Gyulafejevárvár, 1590. máj. 15. Km. c. L. R. 1591. 13.
- Jánosnak és Máténak (Oczfalva) u. f. a. Oczfalván levő birtokukra B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. jul. 16. Km. c. L. R. 1591. 331.
- Albert** Balázs (Páké) lóf. II. R. Gy. Szamos-Ujvár, 1652. okt. 23. XXVI. 42.
- Gergely (Maja) lóf. II. R. Gy. Gyulafehérvár, 1652. jan. 23. XXVI. 112.
- István (Csomortán) lóf. Bn. G. Besztercebánya, 1620. jul. 3. X. 185.
- István és János (Makkfalva) nem. A. U. Gyulafejevárvár, 1679. jun. 2. XXVIII. 103.
- János (Esztelnek) lóf. B. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. ápr. 5. IV. 15.
- János (Kecset) lóf. B. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. márcz. 26. IV. 20.
- János (Malomfalva) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- János (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Lőrincz (Zsögöd) gy. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1584. jan. 19. I. 109.
- Albis** (Aldoboly) Péter lóf. B. G. Brassó. 1610. jan. 5. VI. 448.
- Alszegei** (Szozyor) Ferencz lóf. B. Zs. Fogaras, 1607. ápr. 28. IV. 30.
- Péter és Simon lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. julius 22. IV. 110.
- Ambrus** György és János (Futásfalva) lóf. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1650., márcz. 30. XXV. 54.
- István és Mihály (Baróth) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587.
- Péter (Csik-Jenőfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Péter (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Tamás (Szováth) nem. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1627. máj. 25. XIII. 32.
- András** Balázs (Lemhény) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 618.
- Gergely (Amádéfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Gergely (Farkaslaka) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- István (Csik-Rákos) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- András** János (Csik-Szt.-Simon) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- János (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Mihály (Bankfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Anghi** András (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Ferencz lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Angyalos** Jánosnak Kapuson (Torda m.) több telket, Maros-Szt.-Királyon és Maros-Szt.-Györgyön részjóságokat ad Bn. G. Gyulafejevárvár, 1615. jan. 18. VIII. 9.
- Angyalossy** (Angyalos) János nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1650. ápr. 1. XXV. 133.

- Antal** Balázs (Csehédfalva) lóf. B. G. Kolozsvár, 1610. ápr. 10. VI. 483.
- Balázs, Benedek és György (Gyergyó-Szent-Miklós) lóf. Bn. G. Fogaras. 1616. febr. 6. XIII. 246.
- Imrének, Kristófnak és Tamásnak u. f. a. Amádéfalván, Kadicsfalván és Szent-Tamáson levő birtokaikra B. Zs. Gyulafejevárvár, 1555. máj. 5. I. 312.
- István, János és Péter (Ilyefalva) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. decz. 30. I. 172.
- János (Malomfalva) lóf. II. B. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Mihály (Tusnád) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 603.
- Pálnak Amádéfalván kilencz, Csik-Rákoson hat és Csik-Borsován egy telket ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. aug. 7. I. 95.
- Antalfi** Márton (Szent-Anna) gy. B. G. Brassó, 1610. jkn. 24. XI. 450.
- Máté (Makkfalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- Anthos** János és István (Réty) nem. A. M. Megyes 1663. nov. 1. XXVII. 745.
- György lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. jan. 21. Km. c. L. R. 1591. 128.
- Máté és fia Bálint és István nem. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1628. máj. 5. XII. 90.
- Apor** Lázárnak Nyujtódon kuriával és Gelenczén részjóságokat ad I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1639. jun. 21. XIX. 133.
- Nagy-Nyujtódon kuriával, Kis-Nyujtódon, Osdolán, Maksán, Polyánban, Szászfalun és Gelenczén részjóságokat ad I. R. Gy. Kolozsvár, 1640. decz. 23. XIX. 218.
- Péternek Alsó-Torján hat jobbágy telket ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1590. márcz. 21. Km. c. L. R. 1591. 18.
- Aranka** v. Bithi István (Zágon) Ld. *Bithi*.
- Aranyosszékiek** Bástának megköszönik, hogy a szék tisztviselőit odavalókból nevezte ki, kéri pártfogását továbbra is. Km. c. 1596.
- Sennyey Pongrácznak hivatkoznak a fentebbi levélre és kéri pártfogását. Km. c. 1596.
- A hadvezetés alól felmentetnek. Bn. G. Nagy-Szeben, 1614. jan. 13. VII. 95.
- Áros** (Csik-Jenőfalva) János nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Aszalós** István (Bere-Keresztur) nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1653. febr. 3. XXVI. 125.
- Márton (Maros-Keresztur) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- Asztalos** (Tapóca) Lőrincz nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Attzél** (Hidas) János lóf. A. M. A. kolozsvári táborban, 1662. jun. 17. XXVII. 669.
- Baboricz** (Aldoboly) Balázs nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár. 1652. márcz. 13. XXV. 595.
- Babos** (Szászfalu) Péter lóf. II. R. Gyulafejevárvár, 1649. febr. 13. XXIV. 66.
- Bacsó** Máté (Homoród-Almás) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. ápril. 9. II. 413.
- Literati István nem. R. Zs. Kolozsvár, 1007. juni. 19. IV. 73.
- Bacsó** Márton, Balázs, István (Eresztevény) Bn. G. Brassó 1622. aug. 9. XI. 22.
- Bagoly** Ferencz (Bágyon) lóf. II. R. Gy. Segesvár, 1650. jan. 24. XXIV. 308.
- Bajcsi** Gergely, Miklós és János lóf. Bn. G. Szárhegy 1616. márcz. 1. VIII. 145.
- Bak** Ferencz, János, Mátyás és Péter (Csik-Szent-Imre) lóf. II. R. Gy. Gyalu, 1655. decz. 23. XXVI. 586.
- Ferencznek és Péternek (Hatolyka) u. f. a. Hatolykán levő házukra B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. máj. 2. Km. c. L. R. 1591. 225.
- Imre és Péter nem. II. R. Gy. A stroesti táborban 1655. jul. 7. XXV. 605.
- Baka** (Kurtapatak) János, Márton, Miklós nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1643. máj. 1. XX. 167.
- Bakcsi** Boldizsár (Albis) nem. B. Gy. Brassó, 1610. jan. 14. VI. 458.
- Bakó** Imrének u. f. a. Csikfalván levő részjóságára, B. G. Segesvár, 1610. jan. 5. VI. 422.

- István (Etéd) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1590. szept. 22. Km. c. L. R. 1591. 24.
- Máténak u. f. a. Jobbágytelkén, Hodoson levő részjóságaira B. G. Segesvár, 1610. jan. 5. VI. 421.
- Bakos** András (Remete) és István lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Bala** (Csík-Szent-Imre) György nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Balássy** Ferencznek (Véczeke) u. a. f. Rigmányban levő részjóságára B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. jun. 11. I. 55.
- és fiának Ferencznek és Mihálynak, Szent-Demeteren, Véczkén, Székely-Szálláson, Etéden, Ujfalun, Andrásfalván és Szovátán részjóságokat ad B. G. Gyulafejevárvár, 1609. jul. 20. VI. 271.
- Udvarhely szék főkirálybirájának és fiainak Ferencznek és Mihálynak Szent-Demeteren, Véczkén, Székely-Szálláson, Magyaróson, Etéden, Csöbön, Bordoson, Siklodon, Ujfalun, Andrásfalván és Szovátán részjóságokat ad B. G. 1609. okt. 17. VI. 394.
- Kelementelkén 18 jobbágyot ad Bn. G. Gyulafejevárvár, 1628. márcz. 29. XII. 78.
- Gergely (Szent-Anna) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- István (Czokfalva) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- János (Vadasd) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- Péter (Bágy.) lóf. B. G. Maros-Vásárhely 1610. febr. 4. VI. 457.
- v. Szalay Péternek u. a. f. Lemjénfalván levő kuriájára B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. ápr. 27. I. 21.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

I. Igazgató választmányi ülés.

Az E. M. E. ig. választmánya jan. 10-én tartotta ez évben első ülését, *dr. Szamosi* János elnöklete alatt, a ki az új évben minden jót, sikeres működést kívánt elnöki megnyitójában.

A folyóügyek elintézése után *dr. Békésy* Károly jelentést tett arról, hogy a *magyar-palatkai* leletet megbízatás alapján megvásárolták a régészeti-tár számára és pedig hat egymásba járó ezüst poharat, két nagyobb kivert ezüst poharat, egy övet s egy 1590 évszámmal ellátott ezüst kanalat s XVI—XVII. sz. ezüst érmeket, 21½ kilo súly mennyiségben, összesen 705 frt összegért. Ennek a leletnek kiegészítéseül *Sámi* László kir. ügyész szíves közvetítésével is több tárgy került a régiségtárba u. m. 12 drb ezüst gomb, egy ezímeres ezüst gyűrű, egy csomó kagyló-gyöngy s érem stb.

A Múzeum-Egylet gyűjteményei ajándékozás útján is szépen gyarapodtak újabban. *Széchy* Ákos polg.-iskolai igazgató egy selyemlapra nyomtatott 200 éves doktori értekezést, *Ferenczi* Zoltánné egy litografált régi imakönyvet s *Ferenczi* Zoltán egy régi algebra könyvet adományozott a könyvtárnak, melyekért a választmány hálás köszönetet szavaz az adományozóknak.

Titkár jelenti, hogy egy pozsonyi női divat salon a párisi kiállításra elkészített a küllővári sírleletből a Múzeum-Egylet tulajdonába került női díszruha utánzatát s ehhez adatokat kér, melyeket készséggel bocsátnak rendelkezésére.

Az ásványtani intézet igazgatója *dr. Szádeczky Gyula* engedélyt kért és nyert arra, hogy a párisi kiállításon az egyesület gyűjteményéből kiállíthasson.

Alapító tagokul fölvétettek (a könyvtárnak és éremtárnak küldött adományok fejében) *K. Finály Lajos* mérnök, gázgyárigazgató Szegeden, *dr. K. Finály Gábor* főgymn. tanár Budapesten, *dr. K. Finály György* orvos Budapesten.

Pénztárnok, könyvtárnok, a tárak őrői s titkár jelentései alapján még számos folyóügy került megbeszélésre és nyert elintézését.

II. Szakosztályi ülés.

Az E. M. E. bölc- nyelv- és történettudományi szakosztálya 1900. jan. 14-én felolvasó ülést tartott a vározháza dísztermében.

Az ülést *dr. Szamosi János* elnök nyitotta meg, boldog új évet és sikerdús működést kívánván a szakosztály minden tagjának és az ülésen jelen volt díszes közönségnek.

1. felolvasó volt *dr. Hermann Antal*, a ki a Rómában múlt nyáron tartott orientalista congressusnak minket közelebbről érdeklő eredményeiről értekezett.

2. *dr. Csengeri János* Catullus-fordításából olvasta fel a jelen füzetünkben közölt részletet.

3. *dr. Ferenczy József* az arab művészet spanyolországi emlékeiről tartott nagyérdekű felolvasást, szép mutatványokkal tévén szemlélhetővé az arabok műépítészeti remekeit.

4. Új tagokul felvétettek: *Antalfi Endre*, *Buday Árpád*, *Csutak Vilmos*, *Csüpei Tivadar*, *Gautier Arisztid*, *Páll Gábor*, *Vályi Károly* bölc. hallgatók Kolozsvárt (aj. Rácz Miklós).